

ՍՈԿՐԱՏ ԽԱՆ Մ. ԳԵԼՈՅԵԱՆՑ

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ

Կ. ՊՈԼԻՍ

Յապր. Յ. ՀՕԼԱՍ

Պահիկ Դարառ., Սեյսաննիգ Դազագիեր Խան Թիւ 28

1911

թիւ 4

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ "ԿՈՇԱԿ"

5 FEB 2001
195 JAN 2010
թիւ 4

329-14

9-41

ՍՈԿՐԱՏ ԽԱՆ Մ. ԳԵԼՈՑԵԱՆՑ

42/7

ԿՈՒՍԱԿՅԱԿԱՆ ՊԱՅԻԱՐԸ

Կ. ՊՈԼԻՍ

Տպագր. 6. 2010.00

Պահիկ Դարու, Մեյքաննորդ Դազագիեր Խան Թիւ 23

1944

114 MAR 2013

19786

206

ԸՆԿԵՐ ՀՄԱՅՆԱԿ ԱՐԱՄԵԱՆՑԻՆ

Ցիօան զրչով, հսկայ մեֆով Դու անհուն,
Մտառես միտք բնութեան դէմ աննկուն:
Հօր կամփի, առիւծ բազկի սէր՝ Հասպես,
Փերես խաւար եղբաներ, Գաղափարի Զօրապետ:

Սը բեղմնաւոր Դու մեֆերի սանարի մէջ խոնարհած,
Հարան շարան շղթայի պէս Գաղափարի զինուորներ,
Դու իղէպի Աստուծոյ դէմ վեհ, անասան ու խրոխտ,
Զոհարբերեն իրենց յարգանք եւ սէր եւ կեանք անարատ:

ՍՈՒՐԱՏ Մ. ԳԵԼՈՅԵԱՆՑ

Սիրելի ընկեր,

Քեզ եմ նուիրում իմ այս գրական աշխատութիւնը:

Ս. Մ. Գ.

Ի Նիւ-Եորք 1 Ապրիլի 1911

57300-66

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ամբողջ Եւրոպայի եւ Միացեալ Նահանգների քաղաքական կեանքը իր զանազան, արմատական, չափաւոր, աշակերտման, ձախակողմեան, կղերական, պահպանողական, ազատական եւ այլ բաժանմունքներով եւ նիւղաւորումներով, ընդհանուր գծերով ներկայացնում են երեք գլխաւոր հոսանքներ, զորաւոր ու պայքարող ուղղութիւններ, այն է՝ Սահմանադրական Ռամկավարական, Հանրապետական (ռեպուբլիկ) եւ Ընկերվարական:

Վերջին դարիս քաղաքական անցքերը փաստեցին որ, յանուն ժողովուրդի եւ Ֆեանսական մեծ յեղափոխութեան ձեռքով հիմնուած Ս. Ռամկավարութիւն եւ հանրապետութիւնը չափի կարողանան գոհացում տալ ժողովուրդների սեփական պահանջներին եւ դարմանել նրանց ծով ցաւերը եւ հեկց այդ պատճառով էլ երեւան եկաւ Գիտական Սոցիալիզմը, ընկերվարութիւնը, որը վերջին կէս դարի ընթացքում զօրանալով մտաւ աչիս վիճակի մեջ եւ հեռու չէ այն օրը ուր այդ ժողովրդական հսկայ հոսանքը, ընկերվարութիւնը տիրելով ամբողջ աշխարհի վրայ հրապարակից ֆէ եւ հեռացնէ քե՛ հանրապետութիւն եւ քե՛ Ս. Ռամկավարութիւնը, որովհետեւ նրանցից առաջինը խոսուր դրամատեքերի, իսկ երկրորդը մանրերի ներկայացուցիչները լինելով ամեն քայլափոխում ոտնակոխութեան աշխատող եւ արդիւնաբերող դասի գոյութեան իրաւունքները:

Այսպէս պարզ եւ հասկնալի է քաղաքական կեանքը եւ-

րոպայի եւ Ամերիկայի մեջ, որովհետեւ այդ երկրների ժողովուրդները, ամեն մէկն իր տեղում միաձուլ է եւ իր ներքին կեանքը գուրկ է ազգային եւ ցեղային բաժանումներից ու սոսրաբաժանումներից:

Սակայն այդ հարցը քարքեր կերպարանք է ստանում աշխական երկրներում, մանաւանդ Թիւրքիայի մեջ, ուր ժողովուրդը կազմած լինելով զանազան հակադիր շահերի տէր ցեղերից եւ ազգերից տեղում է բաղկացուցիչ ցեղերի ներքին եւ անհասական քաղաքականութիւն եւ հաւաքական եւ համաժողովրդական, այսպէս ասած, պետական ընդհանուր քաղաքականութիւն:

Քաղաքական այսպիսի բարդ վիճակի մեջ ենք գտնուած Հայերս այսօր Թիւրքիայի մեջ, ուր մեզ վիճակած է քե՛ ազգային ինքնութեան եւ քե՛ պետական ամբողջութեան ու առաջադիմութեան նամար զատ զատ քաղաքականութեամբ գործել:

Արդի սահմանադրական Թիւրքիան իր ներկայ բարդ ու խնուն վիճակովը քե՛ս դեռ չի կարողացել կազմաւորել իր քաղաքական պայքարող որոշ հոսանքներ, սակայն այժմուանից իսկ կարելի է ասել որ հանրապետական ձգտումների մարմնացումը նրա մեջ գոյութիւն ունենալ չի կարող, որով ասպարեզը պիտի մնայ լիտադիմական ազգայնականների, Ս. Ռամկավարների եւ գլխաւորաբար ընկերվարականների ձեռքում: Երողութիւն է որ Թիւրք Պարլամենտի մեջ այսօր յանուն երկրի եւ ժողովուրդի խօսող երկու որոշ հոսանքներ կան, լիտադիմական ազգայնականութիւնը եւ ընկերվարութիւնը: Այդ երկրի մեջ գոյութիւն ունեցող մանր բուրժուա եւ միջին կարգի դրամատեքերի գոյութիւնը անխուսափելիօրէն երեւան պիտի բերէ սահմանադիր Ռամկավարութիւնը, ֆելով նրան քաղաքական պայքարի ասպարեզը:

Եւ այս տեղ պայքարը կատարի կերպարանք պիտի ստանայ լիեալ երեք հոսանքների կազմակերպած կուսակցութիւնների միջեւ, քե՛ս վերջին յաղթութիւնը առանց կասկածի պիտի տան ընկերվարութիւնը, բայց մինչ այդ մեզ անհրա-

ժեռ է գիտակցութեան բերել ժողովուրդը, որովհետեւ հենց այդ գիտակցութիւնն է որ հիմքը պիտի դառնայ գիտական ընկերվարութեան յաղթութեանը :

Ահա այդ սեռակէտով եւ որ հայ կեանքի մէջ նոր սաղմնաւորած հայ սահմանադրական ռամկավարութիւնը (որ իսկապէս ծրագրել է ներկայացնել ազգային ու համաժողովրդային միջին դասակարգի շահերը) ծրագիրը քննադատութեան առնելով կէս առ կէս վերլուծեցինք եւ «Ներխաւարդ Հայաստան»-ի խմբագրական բաժնի մէջ ցոյց տւեցինք նրանց բացասական, հակասական եւ նոյն իսկ վնասակար ու հակաժողովրդական կողմերը եւ մեր այդ արդարացի դիտողութիւնները բնաւ չհերքեցինք մեր հակառակորդների կողմից, որովհետեւ մեր բերած փաստերը անհերքելի էին եւ ջախջախիչ :

Արդ չցանկալով որ Եւրոպական եւ Ամերիկեան քաղաքական կեանքից վարւող այդ քաղաքական հոսանքը, հինացած եւ իր այժմեութիւնը կորցրած սահմանադրական ռամկավարութիւնը Թիւրքիայի վիճակի մէջ երեւալով արգելք դառնայ նրա առաջխաղացումին, մենք յարմար եւ անհրաժեշտ սեռանք «Ներխաւարդ Հայաստան»-ի մէջ պարբերաբար լոյս բերած մեր «Ազնիւ Պայքար» յօդածաւարքը, նրան կցելով «Բնկերվարութիւն եւ Հողային հարցը» գլուխները բրոշուրի ձեւով հրատարակ հանել, որպէս զի ժողովուրդը առիթ ունենայ շատ մօտից ուսումնասիրելու իր կեանքի պրոբլեմներից կարեւորագոյնը :

«Հողային հարցը» եւս կցելով մեր այս բրոշուրին, մենք ցանկացանք վերջ տալ այն քիւրխացութիւններին, որոնք շնորհիւ մեր հակառակորդների տւած սխալ մեկնաբանութիւնների, որոնք տեղ են բռնում հասարակութեան անձեռնմաս մասի մըսերի մէջ :

ՍՈՒՐԵԱՏ Մ . ԳԷԼՕՅԵԱՆՅ

ԱԶՆԻՒ ՊԱՅՔԱՐԸ

Ա .

Մտաւոր, բարոյական, ֆիզիքական, քաղաքական և տնտեսական դարաւոր, աննախնթաց և ծայրայեղ ճնշումներից, հալածանքից և մահացնող հետապնդումներից յետոյ, շատ բնական էր, որ հայութիւնը արդի համեմատաբար աւելի ազատ շունչ առնելու միջոցներ ընձեռնող Սահմանադրութեան չրջանի մէջ մտքի և հասկացողութեան շփոթութեան մատնւելով՝ դժւարանար իր գոյութեան և ապագայ աճումին ու զարգացման պահանջներին համապատասխանող շաւիղի մէջ մտնել և գծել իր նորմալ ընթացքը, ըստ որում, այսօր հայ գանգուածը գտնւում է մտաւոր ու գիտակցական տարօրինակ քաօստի միջակի մէջ, ուր հանրաճէր մտքերի և ըմբռնումների անհամար հոսանքները տարբեր կէտերից ծնունդ առած, միմեանց խաչաձեւող ուղղութեամբ սկսել են ընթանալ, իրենց շուրջն առնելով պայքարող ուժերի հակամարտ որոշ հոսանքներ, որոնց ամէն մէկն իր դիրքը հանրային կեանքի մէջ որոշելու համար արտակարգ ճիգեր է թափում, ցուցադրելով միեւնոյն ժամանակ իր ամբողջ ներքինը :

Եւ այս վիճակը, ինչպէս վերն ասեցինք, շատ բնական է

և մեզ բնաւ չի զարմացնում, որովհետեւ բռնութեան դարաւոր խաւարից յանկարծ ազատութեան լոյսի դէմ կանգնելն նրանց գլխի պտոյտի, ուղեղի չիտթութեան և մտքի ցնցման ֆալտի անցնէր:

Հակամարտ մտքերի զանազան հոսանքների մէջ կան այնպիսիք, որոնք խմորւած լինելով հայութեան տառապանքով, ծնւել և մնւել են նրա դարաւոր ցաւերի ու թշուառութեան թեւերի մէջ և այդպիսով կարողացել են երկարատեւ փորձառութեամբ թափանցել ժողովուրդի իսկական ցաւերի մէջ, շօշափել նրա վէրքերը և գտնել նրանց բուժումի պահանջւած վերջնական դարմանը:

Մտքի, գիտակցութեան և ֆիզիքական այսպիսի հոսանքներ սուրի և հուրի շրջանից անխաթար անցնելով արդէն դժբաւել են իրենց տեղերը, որոշել են իրենց դիրքը հանրային կեանքի մէջ և գծել են իրենց ընթանալիք ուղին, որոնց և ոչ մի գիմադիր ուժ կանք առնել տալ չի կարող:

Այդ անողորք պահանջն է ընկերային կեանքին:

Կան նաեւ հոսանքներ, որոնք բռնութեան կամ ազատութեան օրով գոյութիւն ստանալով, կամ իրենց անհարազատութեամբը և կամ ժողովրդեան ներքին ցաւերի արմատական չարժաոյթներին անձանթութեան հանգամանքներով վը գալիս են բարդելու մեր հանրային կեանքի մտաւոր, բարոյական և կուլտուրական արդի չիտթ և քաօսային վիճակը: Մի վիճակ, որ իր բոլոր պարագաներով և հանգամանքներով վը կարելի է ասել թէ պատճառ է դառնում ազգային ահաւոր մի տագնապի, որին եթէ չդիմադրէ նոյն այդ ազգի և համայնական առողջ գիտակցութիւնը, շուտով ականատես պիտի լինինք ահռելի քայքայումների:

Այդպիսի մի քայքայման վտանգի սպառնալիքը երեւան էջը կարող դալ՝ եթէ ինչպէս բոլոր ազգերի և համայնքների նոյնպէս և հայութեան մէջ ծայր տւած հակամարտ հոսանքների ժողովուրդի մէջ մղած պայքարը բոլորն էլ լինէր ո՛չ

թէ իրենց գոյութեան պահպանումին ի նպաստ, այլ ժողովուրդի վերածնութեան, իսկ միմեանց հանդէպ՝ լինէր դադարաւոր և սկզբունքային և ոչ թէ անազնիւ հակառակորդի կրքոտ ու նախանձոտ և վատ ինստինկներով շաղախւած մի պայքար:

Հակամարտ հոսանքների գոյութիւնն այսօր հայ կեանքի մէջ, լինի այդ արագաւոր կամ անհարագաւոր, գիտակցից կամ անգիտակցից, ժողովրդանպաստ կամ ինքնանուէր՝ ամէն մէկն իր կեանքի ու գոյութեան որոշ շրջանը և ընթացքը պիտի ունենայ հանրային կեանքի մէջ, ուր նրանք իրենց որոշ նըպատակների իրագործման համար ամենայն իրաւամբ պիտի պայքարին միմեանց դէմ, իրենց սկզբունքի յաղթանակը տօնելու նպատակով: Սակայն այդ բանը ո՛չ մէկին իրաւունք պիտի տայ իր կեանքն ապահովելու և գոյութիւնը յաւերժացնելու համար կոպիս ուժով, տեղով եւ սարսափի միջոցով վտանգել հակառակ հոսանքի գոյութիւնը և կասեցնել նրա ընթացքը, որովհետեւ այդ ձեւը անդառնալիօրէն դատաւարտւած է և այդպէս էլ պիտի մնայ մինչեւ վերջ:

Այսպէս, ընդունելով վերածնութեան շաւիղի մէջ մտած ամէն մի ազգի, ինչպէս նաեւ հայութեան իրաւունքը քաղաքական և անտեսական հասկացողութեամբ պայքարելու ու զարգանալու զանազան հոսանքներին սաղմնաւորելու, ծրնելու և հակամարտ պայքարի մէջ դնելու համար, պիտի ընդունենք նոյնպէս, որ այդ պայքարը հիմնւած պիտի լինի միայն և միայն դադարաւոր և սկզբունքի ազնիւ ու ասպետական հողի վրայ, և որպէսզի այս ձեւի պայքարը հայերիս մէջ եւս — ինչպէս այդ լինում է այսօր, քաղաքակիրթ ազգերի մէջ — իրականացայ, արգասաւորւի և համաշխարհային ծախահարութեան արժանանայ՝ պայքարող կողմերից ամէն մէկը պէտք է խուսափէ իր սկզբունքային պայքարի ընթացքում, լինի այդ դրաւոր կամ բերանացի, հրապարակաւ կամ մտերմական շրջանների մէջ, արտաբերելու այն-

պիսի սխալ բացատրութիւններ, որոնց նպատակը կը լինի անխղճօրէն խեղաթիւրելու և ազաւարելու հակառակորդի ամբողջ դաւանանքի և սկզբունքի հիմնակետերը, մի բան, որ պիտի ասել թէ աւելի վտանգաւոր և դատապարտելի է քան ինքնապաշտներին յատուկ բռնի ուժի, սուիայի և տէնօրի հրէշային պայքարը :

Եւ ակնարկեալ մաքուր ու ազնիւ պայքարը, բնականաբար, կարելի է սպասել այնպիսիներից, որոնք ծնւած՝ ազնիւ զգացումներով, օփուած ժողովրդանպաստ դադափարնւելով, առաջնորդելով անձնաւորութեան վսեմ որոշումով և մոռանալով իրենց «ԵՍ»-ն ու «ՇԱՀ»-ը կը նւիրեն ազգի և հանրութեան վերաշինումի և բիւրեղացման նւիրական գործին :

Հայութիւնն առաջնորդելու յաւակնտութեամբ երեւան եկած հայ կուսակցութիւնները, այսօր իրենց պայքարի ամենաբարձր աստիճանի վրայ են կանգնած, ուր ցաւ է ասել որ յաճախ ցուցադրւած պայքարի սխալ ու հակաբնական երեւոյթը մեզ ա՛յն համոզմանն է բերում, որ նրանք դեռ շատ հեռու են կանգնած կուսակցական գիտակցութիւնից և թէ այդ ձեւի պայքարը մղոււմ է չէ թէ լոկ սխալ ու վնասակար ուղղութեամբ այլ միայն իրենց անհասկանալի գոյութեան համար :

Գաղափարի և սկզբունքի յաղթութեան յաջողութիւնը պայմանաւորւած է պայքարողի անաչառ, անկողմնակալ և ազնիւ վերաբերմունքից դէպ հակառակորդի դաւանած վարդապետութիւնը և այդ ազնիւ անաչառութիւնը ա՛յն ժամանակ երեւան կգայ, երբ պայքարի և քննադատութեան ժամանակ չեն արտայայտուիր դիտաւորեալ շփոթումներ և մտքերի ազաւարտներ, և երբ հակառակորդի դաւանած վարդապետութիւնը վերլուծման և քննադատութեան կ'ենթարկուի իբրեւ վարդապետութիւն, դաւանանք և սկզբունք, իսկ այդ դաւանանքի շուրջը հաւաքածներին՝ որպէս կուսակցականներ և

այդ վարդապետութիւնը գործադրութեան մէջ բերողներ, որոնց սկզբունք և վարդապետութիւնը թերեւս լաւ, իսկ իրենք ու իրենց գործելակերպը վտանգաւոր են և կամ թէ հակառակը, հետեւաբար պայքարի և քննադատութեան ընթացքում աչքաթող անել այս գիտաւոր կէտը, նշանակում է հանրային միտքը դէ թ տ մ ա մ բ շեղել ճշմարտութիւնից :

Օրինակ, մենք գիտենք որ՝ հայութեան մէջ գոյութիւն ունին Բնկերվարական, Ռամկավարական և ազգայնական հոսանքներ, որոնք միմեանց դէմ եռանդուն կերպով պայքար են մղում, սակայն այդ պայքարի ընթացքում ներքի չէ որ և է կողմին, որ՝ որեւէ ընկերվարական հատւածի կուսակցական սխալ քայլի պատճառով դատապարտել ընկերվարութիւնը, այդ հիմնական ու գլխաւան վարդապետութիւնը, և կամ հակառակը, այլ ժողովուրդի միտքը պարզելու և նրան իր քաղաքական ու տնտեսական պայքարի ու վերածնութեան գործին մօտից ծանօթացնելու համար պայքարող կողմերից ամէն մէկը քննութեան պիտի առնէ հակառակորդի դաւանած վարդապետութիւնը արմատապէս և համեմատութեան դնելով իրենի հետ, հանրութեան ներկայացնէ իր եզրակացութիւնը նոյն ճանապարհով : Իսկ թէ այդ վարդապետութեան հետեւող որեւէ համայնքում իր գործելակերպի մէջ ժողովրդավէտ տրւալներ կը ցուցադրէ, այն ժամանակ սխալները պիտի դատադարտել որպէս «կուսակցականներ» ի սխալ և ոչ թէ հետեւանք իրենց դաւանանքին և վարդապետութեան : Ահա այս մտքով և հասկացողութեամբ է, որ մենք պիտի քննադատութեան առնենք Հ. Ս. Ռ. կուսակցութեան ընդգրկած սկզբունքը և ցոյց տանք թէ ի՞նչ տարբերութիւն կայ այդ Ռամկավար և Սօցիալ-Դեմօկրատ (Ռամկավար) երկու կուսակցութիւնների սկզբունքների մէջ :

Բ.

Հայ կեանքի մէջ երեւան եկած քաղաքական կուսակցութիւնների գոյութեան իրաւունքների սահմանները որոշելու և նրանց գոյութեան բուն շարժառիթներն ու ձգտումներն ու նպատակներն իրենց իսկական գոյներովը հրապարակ հանելու համար մենք պարտաւոր ենք նախ այդ կուսակցութիւնների ծնունդը և նրանց զարգացման ընթացքը քննութեան առնելով տեսնել թէ՛ նրանք ի՞նչ պայմանների տակ էր, որ ծնունդ առան, յանուն և ինչպատ ինչի՞ է որ ապրելու կ'աշխատին, և ապա ցոյց կ'տանք թէ ի՞նչ տարբերութիւն կայ նրանց բուն նպատակների և ձգտումների մէջ, թէ՛ ո՞րն է որ կոչւած է ազգի և ազգերի, ժողովուրդների և մէկ խօսքով համաժառրիկային զանգաւածի վերջնական փրկութեան իսկական առաջնորդը հանդիսանալու:

Նախ քան մեր բուն ասելիքին անցնելը պիտի պարզենք այն կէտը, որ մեր քննադատութեան ընթացքում ընկերվարութիւն ասելով մենք միշտ աչքի առաջ պիտի ունենանք ռամկավար ընկերվարութիւնը, որի հաւատարիմ ներկայացուցիչն է հայ կեանքի մէջ՝ Ս. Դ. Հնչակեան կուսակցութիւնը, դորանից դուրս թէև մենք ունենք յեղափոխական ընկերվարականներ, բայց նրանց հետ ունեցած վիճաբանութիւնը և նրանց գործելակերպի և գոյութեան իրաւանց ղէմ ունեցած մեր առարկութիւնները նկատելով որպէս ընկերվարութեան ներքին մի հարց, հետեւեալը մենք այս տեղ պիտի խուսափենք այդ ճիւղաւորումի, ասենք Յեղափոխական Ընկերվարութեան ղէմ խօսիլ, որի արտայայտիչն է հայ կեանքի մէջ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը. ո՛չ թէ որովհետև նրա ղէմ ասելիք չունենք և կամ նրա գոյութիւնն ընդունում ենք որպէս անհրաժեշտութիւն, ո՛չ, այլ այն պարզ պատճառով՝ որ քննա, դատութեան բազմակողմանիութիւնով և բարդ ճիւղաւորում-

ներովը մենք չիտթած կը լինենք հասարակութեան միտքն ու աշխարհով ամբողջական դատապարտած՝ մեր այս ուղղութեամբ կատարած քննադատական բոլոր ճիւղերը:

Յեղափոխական ընկերվարութեան, նրա բանի ուժով դործելու եղանակի և ընդգրկած հակաբնաշրջական արիւնտ, արի յեղափոխութեան ղէմ մեր առարկութիւնները պահելով միշտ իրենց դիմագրական հողի վրայ առ այժմ աչքաթող պիտի անենք Սօցիալ Ռեվոլյուցիոնէրութեան և նրա հայրութեան մէջ երեւան բերած ներկայացուցիչ Հ. Յ. Դ. և ռամկավար ընկերվարութեան որպէս հակադիր գլխաւոր հոսանք ընդունելով Սահմանադիր Ռամկավարութիւնը մեր ուշուրդութեանը պիտի առնենք միայն այս վերջինին:

Առաջինք նաև, որ հայ կեանքի մէջ թէև կայ ազգային մի հոսանք ևս, սակայն այդ էլ էապէս ժանկով Սահմանադիր Ռամկավարութեան մէջ, մենք մեր այսօրուան պայքարը սահմանւած ենք տեսնում Ռամկավար Ընկերվարութեան (Ս. Դ. Ժողովրդային) և Սահմանադիր Ռամկավարութեան մէջ միայն: Այդ երկու գլխաւոր հոսանքներից դուրս որեւէ կուսակցական, խմբակցական ևայլն շարժումները պարզ չեղումներ են և միւսէն վերջն ալ պիտի նկատուին որպէս անհարադատութիւններ, որոնք վաղ կամ անաղան էվոլյուցիայի (բնաշրջման օրէնք) աւտողք ձեւերովը պիտի ջնջւին և անյայտանան մեր կեանքի շրջանից:

Որպէս ընդօրինակումն Արեւմտեան ազգերի քաղաքական կեանքին, հայ կեանքի մէջ ևս քաղաքական ու տնտեսական պայքարը այսուհետև պիտի մղուի երկու գլխաւոր հոսանքների, այն է զրկւած և զրկող դասակարգերի միջև, որոնցից առաջինի ախոյեանն է հանդիսանում Ռամկավար ընկերվարութիւնը, իսկ երկրորդին՝ Սահմանադրական Ռամկավարութիւնը: Արդ այս երկու հոսանքներին ժողովուրդի առաջ մերկացնելու համար՝ պիտի դառնանք մեր բուն ասելիքներին: Նախ պիտի ցոյց տանք թէ ո՞ր տեղից ծնունդ առան այդ եր-

կու հոսանքները և ապա կասենք թէ ի՞նչ է նրանց ամէն մէկի պաշտպանած թէզը, և թէ այդ թէզերի պաշտպանութիւնն ի նպաստ ո՞րին է:

Ահա թէ ի՛նչպէս:

Մարդկային գոյութեան պայքարի ամբողջ պատմութիւնը մեզ ցոյց է տալիս թէ՛ այդ պայքարը մղել է և մղուում է պարզապէս տնտեսական առանցքի շուրջը, որի ընթացքն ու թաւալումը կանոնաւորելու համար նոյն մարդկութիւնը ժամանակի ընթացքում և ըստ պահանջման հարկին սահմանել է մասնաւոր օրէնքներ ու իրաւանց յարաբերական սահմաններ, որոնք լծորդած տնտեսական վիճակին, ներկայացնում են մեր քաղաքական հոսանքների քաղաքա-տնտեսական պայքարի կեդրոնը, հոգին և էութիւնը:

Բայց թէ ինչպէս երեւան եկաւ այդ տնտեսական հարցը, և ինչպէս նա հասաւ այսօրւան վիճակին, այդ է մեր բացատրութիւնների գլխաւոր յենարանը:

Մենք գիտենք, որ պատմութեան ծանօթացրած մարդկութիւնը իր ստեղծագործութեան նախնական օրերում ապրում էր՝ համայնական (կոմունիզմ) ամենապարզ վիճակում, ուր բնութեան ծոցում ծնւած այդ մի ափ մարդիկ հաւասար իրաւունքներով և առանց «իմ» ու «քոյի», օգտւելով նոյն բնութեան անսահման բարիքներից, նրանք ապրում էին կատարեալ հաւասարութեան մէջ առանց տրտունջի և առանց բռնութեան որեւէ խայթի, Բայց երբ նոյն համայնականութեան սրտի մէջ մէկ կամ միւս պատճառներով և կամ ազահների ու ընչաքաղցների բնազդման մարմնացումովը սողոսկաց ՍԵՓԱԿԱՆԱՏԻՐ ՈՒԹԵԱՆ իժը, այն ժամանակ մարդկութիւնը կորցնելով իր բնատուր ազատութիւնը, գերի դարձաւ սեփականացնելու, խլելու և յափշտակելու կործանարար պայքարին, պարզապէս իր կենսական պէտքերը, տարելու անմիջական կարիքները լեցնելու համար: Եւ հէնց այս տեղից ծնունդ առաւ այդ նախնական համայնականու-

թեան յաջորդող հալածւած մարդկութեան հարիւրաւոր դարերի ա՛յնպիսի դառն ու արիւնոտ շրջաններ, որոնք ընդհանուր գծերով ու կուռ սեղմումով հագիւ թէ կարելի լինի բաժանել նախնական գերութեան և Աւատական շրջանների, որոնց ծալքերի մէջ պահւած են միայն գոյութեան պայքարի, ստամոքսի, կենսական կարիքների, մէկ խօսքով կեանքի զանազան պահանջները լեցնելու տխուր, սեւ ու արիւնոտ պատմաժ.քները:

Դարեր ու դարեր մարդկութիւնն իր այդ արիւնոտ պայքարի մէջ թաւալելով առաջանում էր առանց հասկանալու այդ բոլորի շարժառիթը, առանց վերլուծել կարողանալու այդ առթիւ մարդկութեան մէջ տիրող ահռելի ա՛յն անհաւասարութիւնը, որով մարդկային ընկերութեան փոքրամասնութիւնը տէր բոլոր վայելքների ու փարթամ կեանքի ականատես էր լինում զրկւած մեծամասնութեան սովմամահ մաշւելուն ու աւնէնալուն...:

Մինչեւ որ դառնութեան բաժակը յորդելով, 18-րդ դարու վերջերը մարդկութիւնն սկսեց ըմբոստանալ տիրող ընկերային կարգերի դէմ և աշխատեց գտնել այդ բոլոր դառնութիւններին ծնունդ տւող անհաւասարութեան դրդապատճառները և նրանց աղբւրը:

Այդ բանի կենդանի օրինակը ցուցադրեց առաջին անգամ Ֆրանսան, իր գործով, սուրով, մտաւոր և ֆիզիքական յեղափոխութիւնով:

Այդ միջոցին գտնւեցին խելացի գլուխներ, որոնք կարողացան մինչեւ մի աստիճան ըմբռնել այդ յեղափոխութեան բուն շարժառիթը և յայտարարել թէ՛ ընկերային այդ վատթարագոյն վիճակը հետեանք է տնտեսական անհաւասարութեան: Բայց այդ յայտարարութիւնը լինում էր ընդհանուր գծերով, վերացական ձևով և առանց գիտական վերլուծման ու փաստի, մանաւանդ որ այդ առթիւ նրանց առաջադրած դարմանումներն իրենց անկարելիութեամբը խրաչեցնում էին:

զրկւած մեծամասնութեան և սարսափեցնում՝ զրկող փոքրամասնութեան:

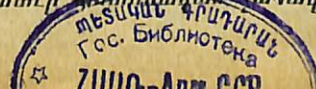
Բայց երբ 19 ըդ դարու առաջին կէսի վերջերում սկսեց արեւմտեան երկիրների յեղափոխութիւնը և ազգերի վերածնութեան շարժումը, այն ժամանակ Կարլ Մարքսի բազմակողմանի ուսումնասիրութիւնով և գիտական վերլուծումներով վերջնականապէս ապացուցուեց թէ՛ հարկւրաւոր դարերից ի վեր մարդկութեան մէջ գոյութիւն ունեցող աստիճանաբար ուժեղացող դժգոհութեան այժմեան պայթումի յեղափոխութեան գլխաւոր պատճառն է տնտեսական անհաւասարութիւնը. որը պատճառ է դարձել այսօր արիւնհեղութիւնների և դժբախտութիւնների, և թէ հէնց այդ տնտեսական ահռելի անհաւասարութեան պատճառով է, որ այսօր մարդկութեան 95 առ տարութեան պատճառով է, որ այսօր մարդկութեան 95 առ հարիւր տոկոսը կանգնած լինելով զրկումի և անօթութեան հողի վրայ կազմում է այն դատակարգը, որի իսկական յեղափոխութիւնով է որ մարդկութիւնը պիտի կարողանայ ներկայ թշուառութեան եզրից վերադառնալ իր նախնիին համայնական հաւասար կեանքին, տալայն աւելի քաղաքակիրթ, աւելի մշակւած և վայելուչ ձեւերին: Եւ այդ գերագոյն նպատակին հասնելու և ընդհանուր մարդկութիւնը տնտեսական սեփականացումի արհաւիրքից և նրա բռնապետական ճիրաններից ազատելու համար, Կարլ Մարքսը իր ընկերակազմակերպի տակ հրաւիրեց միայն ընչազուրկ և չահաբական գրօթակի տակ հրաւիրեց միայն ընչազուրկ և չահագործող դատակարգը, նրան յանձնելով իր գիտական ընկերակազմութեան կտակարանը՝ «Կապիտալը»՝ որ մանրամասն վերլուծումն է մարդկային կեանքին, տնտեսական (մատերիալիստական) տեսակէտով և հրահանգ՝ աշխարհիս բնական հարստութիւնները և նրանց չահագործելու միջոցները ընկերականացնելու և համայնականացնելու, որոնց արդիւնքը նրանց պատուը վայելելու իրաւունք պիտի ունենայ ամէն մի ԱՇՈՒՆՆԱՅԻՆ առանց խտրութեան և զրկումի:

Այսպէսով, ընկերակազմական գիտական վարդապետու-

թիւնը ժամանակաշիջ ինդուստրիական (ճարտարարեւստ) և արդիւնաբերական նշանակելի յեղաշրջումի, և մեքենաների և զանազան գիւտերի երեւան գալու հետ միաժամանակ եկաւ շեշտելու թէ՛ մարդկային զանգեւոր տնտեսական հողի վրայ երեւան բերել և դէմ յանդիման է կանգնեցրել երկու անհաւասար դատակարգեր (մէկ կողմ թողած այդ երկուսի մէջտեղ կանգնած մանրաբուրժուա խառնարգը, որը ժամանակի ընթացքում կապիտալի կեդրոնացման ճնշման տակ պիտի շարժի և միանայ ընչազուրկ դատակարգին, կազմելու համար բնականուր բանակը բռնապետութեան դէմ կուելու համար), մէկը՝ փոքրամասնութիւնը, որ զինւած ընկերային կազմից յափըտակած և անարդարութեամբ սեփականացրած տնտեսական ահաւոր ուժով իր իրաւունքն է համարում չահագործելու և կեղեքելու ընդհանուր մարդկութիւնը. իսկ միւսը՝ սուսար մեծամասնութիւնը որ տնտեսական դարաւոր պայքարի ընթացքում զրկւած և անիրաււած, այսօր իսկ իր միակ հարստութիւնով, այն է իր աշխատութեան ընդունակութիւնով ու ֆիզիքական ոյժովն ընկած հակառակ դատակարգի չահագործումի մեքանիզմի ահռելի անիւների մէջտեղ փչրւում, ջաւում և կեփսքսնում է գերեզման իջնելու աստիճանին:

Եւ իրերի այս դառն վիճակը կերպարանափոխելու և տնտեսական այս անհաւասարութիւնը պահպանելու և յաւերժացնելու համար չահագործող փոքրամասնութեան կողմից զրւած վարչական ու քաղաքական կարգ ու սարքերը յեղաշրջելու համար, նոյն այդ բնութեան և անիրաւութեան ըստեղծած թշուառութեան ծոցից ծնւած ընկերակազմութիւնը Մարքսի Գիտական Սոցիալիզմը վճռապէս ընդունեց ԴԱՍԱԿԱՐԳԻՆ ԿՈՒԻԻԼ, կոխ՝ որ օր օրի վրայ աւելի չեշտում է և որի մէջ բանւոր, չահագործող, ընչազուրկ մեծամասնութիւնը խուժելով սկսել է կազմել միջազգային այն ահաւոր բանակը, որի ջանքերով ու զոհողութիւններով մարդկութիւնը պիտի ազատի և չահագործումի կաշկանդում-

57300-66

ներից, և մի անգամ այս վիճակի մէջ, մարդկային զանգւածը պիտի ապրի ընդհանուր և համայնական աշխատանքի փառաւոր մի շրջանի մէջ, ուր ընկերային կարգ ու սարքը երեւան պիտի բերէ իսկական և երկնային «Ազատութիւն, Հաւասարութիւն և Եղբայրութիւն», ցարդ նահատակւած, չարչրկւած և կեղծաւոր շահագործողների ձեռքով բզբւած խորհրդանշանները, և ուր ժողովուրդը պիտի լինի իր միահեծան տէրն ու տնօրէնը և ոչ թէ իրենցից փրցւած և խորթացած մի լնչ որ ալլտուեալ փշրանք:

Այսպէս ուրիմն, Ռամկավար ընկերվարութիւնը ապագայ յաղթութեան և գերազոյն նպատակի իրագործման որպէսհիմնաքար, պատուանդան և յենարան է ընդունել ԴԱՍԱԿԱՐԳԻՍԻՆ, ԿՌԻՒԼ ԵՒ ԴԱՍԱԿԱՐԳԻՍԻՆ ԶՆԱՌԻՄԸ, որից յետոյ միայն արգարութիւնը իրականացած պիտի տեսնէ մարդկային ընկերութիւնն իր նկատմամբ:

Եւ իրերի այս վիճակը, այս մեծ որոշումը ո՛չ արեւստական է և ո՛չ ներշնչմամբ և ո՛չ էլ դաւադրութիւն՝ անհատի կամ համախմբումների կողմից, այլ մարդկային կեանքի տնքնական ընթացքի հետեւանք, որին սողմնաւորեց բռնութեան յափշտակումի և շահագործելու միառնով առաջնորդող տարրը և ծնաւ զրկւած ու թշուառացած մարդկութեան գրեթէ ամբողջութիւնը, մի բան որ անխուսափելի է և հրամայական:

Ահա՛ այս սեղից և այս պայմաններից ծնունդ առաւ ընկերվարութիւնը, իսկական Ռամկավարութիւնը, որի արտայայտիչն է Հայ կեանքի մէջ Ս. Դ. ՀՆԱԿԱՐԳԻՍԻՆ ԿՌԻՍԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ:

Գ .

Նախորդ գլխում մենք պարզեցինք թէ ինչպէս, ինչ ժամանակների տակ և ին՞ու ծնունդ առաւ Ռամկավար Ընկերվարութիւն, կամ՝ ասենք Սօսիալ Դէմոկրատ Նոսանքը: Իսկ այժմ համառօտ կերպով պիտի պարզենք հակառակ Նոսանքի, Սահմանադրական Ռամկավարութեան դոյութեան պայմանները և նրա ձգտումը:

Անուրանալի է, որ նախ քան Ռամկավար Ընկերվարութեան կազմաւորւելն, արդէն կազմաւորւած և հրապարակի վրայ իր որոշ տեղն էր գրաւել Սահմանադրական Ռամկավարութիւնը և թէ հէնց այս վերջինը եղաւ հարազատ ծնողը Ռամկավար Ընկերվարութեան, բայց և այնպէս ուշադրութեան արժեկու գլխաւոր հարցը նրանց ժամանակակից հանգամանքները և ռազմաւորութեան պայմաններն են՝ որ մենք աշ առում ենք երեւան բերել:

Կար մի ժամանակ, երբ կղերականութիւն, աւատականութիւն և արքայականութիւն, երեք բռնապետ և կեղեքիչ տարրերը մրացած, յանուն իրենց ժողովուրդի հոգու և արտաքին ու ներքին յարաբերութիւնների պաշտպանութեան քամում և շահագործում էին ժողովուրդը և տղբաւի նման ծծում էին նրա, կամ ասենք բռնահատոր մարդկութեան արիւնը:

Եւ այս տարրերը, իրենց դոյութիւնն ապահովելու, իրաւունքները յաւերժացնելու և իրենց կատարած անբեւեակայելի անիրաւութիւններն արդարացնելու համար շահագործող ժողովուրդին զրկել էին իրենց ձեռքով իսկ գծւած բռնապետական երկաթեայ օրէնքները՝ օղակը մէջ, ողմուսե քամում էին նրան իրենց թեւ ու թիկունք եղող զինուորականութեան բիրտ ձեռքով: . . . Իրերի այս դառն վիճակը ցայտուն կերպով մեզ ներխույս յնում է նրանտական պատ-

մութիւն, իր 18րդ դարու վերջերում սկսած արնոտ ու մութ շրջանովը, ուր երբեմն երեւան են գալիս Ռիչէլիօներ, Մագարիներ, Լուիներ, որոնք որդէս հարազատ ներկայաւ ցուցիչներ կղերական և Աստուծոյն տղա արքայական դասերի երկրի հողերը բաժանել ու նւիրել էին աւատականներին և ազնւականներին, նրանց սուրբ և զինւորական պաշտպանութիւնը վայելելու նպատակով միայն, մէջս կողմում թողնելով հողազուրկ, անօթ, մերկ և թշուառ բաղձամիլիոն մի ժողովուրդ, որը թշուառութեան ու կիւրծման փոթորիկից բռնւած՝ հսկայական ալիքների նման փողոյէ փողոց և քաղաքէ քաղաք տարուբերուած էր սոսկ մի կտոր չոր հաց գտնելու... Եւ քանի՞ քանի անգամներ այդ ահաւոր ալիքներից փշրանքներ միայն չը բաշխեցին արքայական պալատների երկաթեայ պատերին հա՛ց... հաց աղաղակելով և սակայն հացի փոխարէն չիկացած կապարների տարալի տակ աշնան տերեւի պէս գետին փուկային նօթ, մերկ ու թշուառ ժողովուրդի անզէն ու անպաշտպան դաւանները...:

Եւ ժողովուրդի պանծնաժող լով հա՛ց էր, հա՛ց, և ո՛չ թէ օրէնք և իրաւունք, որովհետեւ նա այդ բաները առանձնաշնորհում էր համարում վերոյիշեալ երեք՝ կղերական, արքայական և ազնւական դասակարգերին, լսկ ինքը, ժողովուրդը, ստեղծւած էր պարզապէս այդ իշխող դասակարգերի գոյութիւնը պահպանելու համար զօնաբերել իր կեանքը և ինչքը, փոխարէնը մութաւ մի պատառ չոր հաց:

Բայց այս համատարած թշուառութեան մէջ գտնւեցին մտածողներ, որոնք սկսեցին ահաւոր չարիքի արմատը փնտռել երկու գլխաւոր բաների մէջ, նախ՝ ժողովուրդի դասակարգային բաժանման անսօրմալ վիճակը, երկրորդ՝ նրա իրաւազրկութիւնը օրէնսդրութեան մէջ, մէկ խօսքով այն որ՝ ժողովուրդը թոյլ էր աւել մինչ այդ, մի որոշ իշխող դասակարգ (ազնւականութիւն, արքայականութիւն և կղերականութիւն, իր անպէտք, անաշխատ և ծոյլ գոյութիւն

նով ծանրանալ իր ուսերին, որպէս իշխող և երկրի ուժալգի պաշտպան տարր, և ապա թոյլ տալ հէնց այդ իշխող տարրին իր քէփի և շահերի համաձայն հաստատել այնպիսի օրէնքներ, որոնցից ոչինչ սպասելիք կարող էր ունենալ ժողովուրդը, եթէ ոչ չարիք: հալածանք ու թշուառութիւն:

Եւ շատ էլ իրաւացի էր այդ:

Ուրեմն վերացնել դասակարգային խտրութիւնը քաղական տեսակէտով և վարչական ղեկը տալ ժողովուրդի ձեռք, այս եղաւ ժամանակակից մտածողների, գրողների և ընկերային առաջնորդների նշանադրանք և մտահոգութեան առարկան:

Եւ իսկապէս դասակարգային այդ անօթի անհաւատաբարութիւնը, շահագործումի և կեղեքումի այդ արշւնոտ և անարգ ձեւը իր սանձանին հա՛ւած, էլ առաջ գնալու ո՛չ տեղն ունէր և ո՛չ էլ կարողութիւնը, այժմ հերթը շահագործող, հալածող ժողովուրդինն էր, որը և չարժեւէ, աւելի ո՞ւրեւց ու ցլեւց բռնապետութեան առաջ և սկսեց դասակարգային գոյութեան արիւնալի ահալ կոխել:

Մա՛ն բռնապետներն, կեցցէ ժողովրդապետները, աղաղակում էր անօթի և մերկ բաղձամիլիոն ժողովուրդը:

Սակայն լմայնատաց ժողովուրդը, կեցցէ և յաւերժա՛նայ արքայական տիրապետութիւնը, որոտում էին բռնապետութեան թնդանօթներ և հարիւր հազարաւոր հրազէնները...:

Եւ երեք յաջորդական ու երկարատեւ յեղափոխութեան ընթացքում երեւան եկաւ «Սղատութեան, Հաւասարութեան և Եղբայրութեան» արիւնոտ նեցուկ՝ գիլիօթիկը և միլիոնաւոր մարդկային կառափների բուրգերի վրայ ցցեց ժողովուրդի յաղթութեան դրօշակը: Զինաթափելով ազնւականութիւնը, չափաւորեց կղերը և օրէնքի սահմանների մէջ տեղաւորեց արքայականութիւնը, որոնք առաջին անգամ պարտաւորեցին իրենց սարուկ ժողովուրդի հետ կողքի դա՛

քի նստել և հաւասար իրաւունքներով օրէնքներ հաստատել երկրի և ազգի համար :

Եւ հէնց այստեղ կանգ առաւ ի նպաստ ժողովուրդի մշտածողների գործունէութիւնը, որովհետեւ դասակարգերը մօտեցել էին միմեանց և սահմանել էին այնպիսի փոխադարձ օրէնքներ, որոնցմով դասակարգերից ամէն մէկն իր տեղը գրաւած՝ պիտի պաշտպանէր իր իրաւունքը և այդպիսով, ամբողջը միասին առած պիտի ներկայացնէին ընդհանուր ազգը, ժողովուրդի զանգածը, հետեւաբար և իրականացած կը լինէր Ռամկավար Ժողովուրդական Թիւթիւնը :

Այս ձեւով հիմնւած ժողովրդապետութիւնը իր ժամանակի ոգուն և նրա քաղաքական ու տնտեսական պահանջներին համապատասխանող ձեւերից ամենայարմարը և նպաստաւորը կարող էր համարուել, որովհետեւ ինչպէս չէ՝ տեցինք, դասակարգերը սահմանադրւած օրէնքների օղակով շաղկապելով և օրինական յարաբերութիւններով ներկայացնում էին ամբողջ ժողովուրդը և ոչ թէ նրա մէկ տարրը կամ առանձնաշնորհւած մէկ դասակարգը, ըստ որում դասակարգերի գոյութեան պահպանումը անհրաժեշտ դասեց ժողովուրդի ամբողջութեան տեսակետով : Եւ այդ հարկաւոր էր ու շատ բնական, որովհետեւ դասակարգային արժեւորւող նապետութիւնից նոր ազատւած մի ժողովուրդ չպիտի կարողանար արտակարգ ուսումններով դարերի փորձառութիւնն ու հմտութիւնը ձեռք բերել, որով աւելի քան մէկ դար սրանից առաջ վերածնունդ Ֆրանսայի կեանքին պատւաստւած այդ սահմանադրական Ռամկավարութիւնը փակած իր սկզբնական խորհեակերակին, քարացած վիճակի մէջ մնացել և ժամանակի ընթացքի հետ մէկ քայլ անգամ չի առաջդիմել, չի զարգացել և ի նպաստ ժողովուրդի ու մարդկութեան արդի պահանջներին և ոչ մի բան երեւան չի բերել :

Նա, ջատագով «Ազատութեան, Հաւասարութեան և եզրայրութեան», բայց և միշտ ամենաթուեղ պաշտպանն է կղել

այդ «Ազատութեան և Հաւասարութեան» կապերը խանգարող դասակարգերին, մի բան, որ իր էութեամբը հակառակում է Սօցիալ Դէմոկրատիայի հիմնական սկզբունքին, այն է ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԲՆԱՋՆՋՈՒՄԸ :

Այսպէս, ինչպէս տեսնում ենք, մեր քննադատութեան առարկայ կողմ երկու կուսակցութիւնները, իրենց հիմնական տեսակէտներով բոլորովին միմեանց հակառակ դիրքի մէջ են գտնուում :

Սահմանադիր Ռամկավարութիւնը յանուն ժողովուրդի պահանջում է ՊԱՀՊԱՆԵԼ ԴԱՍԱԿԱՐԳԵՐԻ ԳՈՅՈՒԹԻՒՆԸ և հաշտեցնել նրանց շահերն ու յարաբերութիւնները զանազան բարեփոխումներով և օրէնսդրական կարկատաններով, իսկ Ռամկավար Ընկերավարութիւնը (Սօցիալ Դէմոկրատիոն) մարդկութիւնը տնտեսական և քաղաքական կաշկանդումներից ու գերութիւնից ազատելու համար պահանջում է ԲՆԱՋՆՋԵԼ ԴԱՍԱԿԱՐԳԵՐԸ և ազգային հաստատութիւններն ու վարչական գործերը վերջնականապէս ընկերվարացնելու համար այժմէն իսկ ռամկավարացնել պետական կազմը և հաստատել իսկական ժողովրդապետութիւնը :

Բայց ինչո՞ւ այս ահագին տարբերութիւնը և հեռաւորութիւնը երկու ռամկավար մարմինների հիմնական տեսակէտների և հայեացքների մէջ : Որովհետեւ Սահմանադրական Ռամկավարութիւնը, որ ներկայացնում է այսօր մի որոշ դասակարգի շահերը, չի կարող դասակարգերի բնաջնջումն ընդունելով, ընդունէ նաեւ իր սեփական գոյութեան անյայտացումը : Ընկերային կազմի մէջ ունէ իր սեփական դասակարգային շահերը և այդ շահերի տեսակէտով է որ նա միշտ և առէն աւթիւ յանուն ժողովուրդի հրապարակ է դալիս, որպէս Ռամկավար, ժողովրդապետական են :

Ընդունելով Սահմանադիր Ռամկավարութեան սկզբունքը աւելի քան մէկ դար առաջ, Ֆրանսական և Ամերիկեան չեղափոխութեան նախօրեակին իր տեսակին մէջ է՞ն ժողովրդ-

դանպատ և մարդանէրն էր : Սակայն երբ նկատի առնենք բնաշխարհի օրէնքի համաձայն մարդկային կեանքի մէջ տեղի ունեցած ա՛յն անաղին քաղաքական ու անտեսական փոփոխութիւնները , որոնք մէկ դարու ընթացքում տալին ու վրայ անելով յեղաշրջեցին թագհանուր աշխարհը , այն ժամանակ պատի տեսնենք որ Սահմանադիր Ռամկավարութեան պահանջած արքայական , ազնւական և կղերական երջակ կասակարգերի քաղաքական իշխանութեան սահմանափակումով միաժամանակ և չնորհիւ անտեսական յեղաշրջման , ընկերային կեանքի մէջ ծնունդ առաւ մի նոր բռնապետութիւն , որը քաղաքականի փոխարէն յատկատակեց անտեսական ղեկը և արքայական իշխանութեան փլատակների վրայ հիմնեց կապիտալի , սեփական հարստութեան կեդրոնացման բռնապետութիւնը , կապիտալիզմը՝ որի չնորհիւ ծնունդ առան նոր դասակարգեր , քաղաքական ու անտեսական նորանոր պահանջներով բռնաւորւած :

Ծիշտ է որ տապալելցին քաղաքական բռնապետութիւնները , սահմանի մէջ անցան օրէնքները և ժողովուրդը մասամբ մասնակցեց իր գոյութեան հետ խաղացող օրէնքների հաստատութեանը , բայց միեւնոյն ժամանակ շահագործող դասակարգը մնացած որպէս շահագործող , միայն տարբեր ձեւի տակ , իսկ շահագործւող ընչազուրկը նոյն թշուառ , ինչ որ կար նա ազատութեան նախօրեակին :

Եւ հետեւաբար գոյութեան պայքարը մարդկային կեանքի այս նոր շրջանի մէջ իրեւան բերեց դասակարգերի բաժանման և դասաւորումի նոր ձեւ , որի հետեւանքով ու շրջնորհիւ կապիտալի կեդրոնացման , այսօր մեր առաջ են կանգնած երկու որոշ դասակարգեր , կապիտալիստ շահագործողը և ընչազուրկ գործաւորը : Իսկ այս երկու դասակարգերի մէջտեղ գոյութիւն ունի նաև մի երրորդ անգոյն դասակարգ , մանրաբուրժուա(փոքր հարուստ) , որը իր հարստանալու ձգտումներով , որպէս կապիտալիստ , իսկ անտեսական բարեշրջման մե-

քենաների մէջ դէպ ընչազուրկութեան դիմող՝ ամէն ճիգ թափում է իր երկու կողմերում կանգնած երկու հակառակ դասակարգերը , կապիտալիստը և գործաւորը միմեանց մօտեցնելու և նրանց շահերը եթէ ոչ միախառնելու , գէթ հաշտեցնելու : Եւ այդ էլ ոչ թէ մարդասիրաբար , այլ ի սէր իր սեփական գոյութեան պաշտպանումին . . . : Եւ Բեկ այդ դասակարգն է , որ այսօր ներկայացնում է Սահմանադրական Ռամկավարութիւնը , որը իր գոյութիւնը ապահովելու նպատակով պահանջում է պահպանել նաև բոլոր դասակարգերի գոյութիւնը , ինչքան էլ որ հակառակն և փլատակար լինին նրանք և իրենց գոյութիւնը :

Պ .

Մինչև այստեղ մենք պարզեցինք՝ թէ նոյն ժողովուրդի պահանջներից ըլլած և ծնունդ առած , սակայն բոլորովին տարբեր և հակառակ ուղղութեամբ քշող երկու հոսանքների այն է՝ Լեւկերվարական Ռամկավարութեան և Սահմանադրական Ռամկավարութեան գոյութեան սկզբնապատճառները և երեւան բերեցինք այն հիմնաքար պատանդանները , որոնց վրայ կանգնած՝ յանուն ժողովուրդի և մարդկութեան խօսում աշխատում և պայքար են մղում : Նրանցից առաջինը դասակարգային կռիւի և նոյն դասակարգերի բնաշխարհի վերելքով բարձրանալով դէպ համամարդկային վերջնական փրկութեան և անտեսական ու քաղաքական ազատութեան բարձունքը , իսկ երկրորդը նոյն դասակարգերի և առանձնաշնորհած տարբերի վնասակար գոյութեան պահպանումին լծացած , հնացած և յետագէմ դադափարաշաղկով իր հետ միասին և ձգնում է ժողովուրդը , ազգը քարշ տալ դէպ յետ , քարացում , լծացում ու վերջապէս դէպ միջնադարեան խաւար հասկացողութիւն , ուր ամէն ինչ «ստեղծւած էր» լոկ իշխող և շահագործող դասակարգերի համար , և որ հէնց այդ դասակարգային ապօրինի շահերի պաշտպանութեան համար ազգերի և համայնքների

ինքնազոյութեան հարցը եսապաշտութեան նեղ չըջաննրիմէջ
աղմած նրանց գրգռում և լարում էին միմեանց դէմ, և նրանց
առաւ արեան մէջ ապահովեցնում այդ ՇՈՂՆՐԸ :

Կարելի չեն երբ յանուն օտարի լռել: Եւ իսկ

Անստեղի յինք տեսնողւմ այս առթիւ չհշտեւու նաեւ երկու
հոտանքների միջեւ գոյութիւն ունեցող մի այլ աչքառու տար-
բերութիւն , որ նրանց գոյութեան երկրորդ հիմնականէսը կարեւ-
րի է համարել, այդ՝ ընկերային և հասարակական կեանքի ,
նրա պայմանների և պահանջների ու կարիքների ուսումնա-
սիրութեան հարցի ըմբռնում և նրանց գոհացում տալու ձեւն
ու չափն է , որն այսօր գործնական ասպարէզում երեւան է
գալիս այդ կուսակցութիւններից ամէն մէկի հասկացողութեան
չափով , մի բան որ չափանիշն է նրանցից ամէն մէկի ընկեր-
գիտութեան և աշխարհայայացողութեան :

Ու ի չգոյէ համամարդկային կեանքի լայն իմաստասիրութեան և նրա օրէ օր բնաշրջման ենթարկող ու յեղաշրջող պայմանների գիտութեան, Սահմանադրական Ռաձկավարու թիւնը, ազգերի և ժողովուրդների մէջ միշտ կանգնած էմուում միայնակ, անշատ և չովինիդմի նեղ սահմաններում կծկւած, ուր նա կենակը դարձրած դուրսի աշխարհում տեղի ունեցող ընկերային պայքարի զանազան փուլերին, ու այդ ընկերութեան տարբեր մասերի գոյութեան հարցին, աշխատում է այդ մասին, ազգերի մէջ միշտ պահպանել անջատման այն խրամատը, որ դարերի տնտեսական աւերիչ պայքարի անարդար ձեռքն է պեղել և հաստատու։ Ոյդ էլ երկու որոշ պատճառներով, նախ՝ որ Ս. Ռ. Բ այսօր, կանգնած է մուում իր ծընունդի աջն հողի վրան, ուր չկար ընկերագիտութեան արդի բազմակողմանի ուսումնասիրութիւնը, երկրորդ՝ որ ամէն ազգի մէջ գոյութիւն ունեցող Ս. Ռ. Բ իր դասակարգային ի-

դաւանջ պահպանումը ապահոված է զանում ազգերի անջատ
և կղզիացած վիճակում միայն , այդ պատճառով իսկ նա միշտ
ու ամէն ազգի մէջ մտում է լոկ ԱԶԳԱՅԻՆ և ոչ հ ա մ ա -
մ ա ր զ Է ա յ ի ն կամ մ ի ջ ա զ գ ա յ ի ն :

Մինչդեռ Ռամկավար Ընկերվարութիւնը գիտական հետազոտութեամբ գտնելով, որ ազգերի մէջ գոյութիւն ունեցող հեռաւորութիւն և կղզիացումը լինելով պարզ արդիւնքը տնտեսական պայքարի և այդ պայքարը յաւերժացնելու ճգնող, շահագործող դասակարգի վատ ու մարդուեր ձգտումներին, նա եկել է ա՛յն վերջնական եզրակացութեան և որոշմանը, որ համախարդկային ազատագրութիւնը արդէ ընկերային վատթար և անարդար հասարակարգերից կիրականանայ ա՛յն ժամանակ միայն, երբ այդ անշատ մարմինները, միմեանց զարգացման ու բնական առաջադիմութեան արգելքները ըստեղծող ազգերը, իրենց գոյութեան նեղ սահմաններից դուրս կը հետաքրքրին միմեանց ցաւերի ու թշուառութեան պատճառներով և միացած ուժերով կաշխատեն տապալել արդէ հասարակարգերը, նրան փոխարինելու համար համաշխարհային և ընկերական այնպիսի կարգերով, որոնցմով մարդկային զանգւածը կը կարողանայ վերջնականապէս հաւասարութեան հողի վրայ վայելել իր ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ՊՏՈՒՂԸ ։ Եւ հէնց այդ նպատակով Ռամկավար Ընկերվարութիւնը պահպանելով բոլոր ազգերի պատմա-տնտեսական գոյութիւնը և հաւատում է ՄԻՋԱԶԳՈՅԻՆ ՇԱՐԺՄԱՆ, որպէս ընկերակարութեան գլխաւոր մի ԼԾԱԿ ։

Եւ այսպէս, մենք տեսնում ենք, որ Սահմանադրական
Ռամկավարութիւնը նախ իր դասակարգային գոյութիւնը
պահպանելու համար ժխտում է դասակարգային պայքար, երկ-
րորդ՝ որ նա զուտ Լ.Զ.Բ.Յ.Ի. է որովհետեւ հենց այդ ազգի
մէջ նա թաղելով իր ընկերագիրական մարձատեսութիւնը
ապահովել է երազում իր անբաժանելի քաղաքական ուժերն-
տեսական հանրոյ :

Իսկ միւս կողմում, Ռամկալար Ընկերվարութիւնը ազգերի և ընդհանուր մարդկութեան ազատագրութեան մեծ գործը չիմուծ է նախ՝ ԴԱՍԱԿԱՐԳԵՐԻ ԲՆԱՋՆՁՄԱՆ և ապա ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԻԱՅՈՒՅ ՊԱՅԳԱՐԻ ՎՐԱՅ:

Ահա զլիսաւոր և չիմաւիան տարբերութիւնները, որ զոյութիւն ունեն այդ երկու հոսանքների միջեւ:

Իսկ այժմ կը դառնանք հայ կեանքի մէջ նրանց ստանձնած դերի, նպատակի և կատարելիք գործերին, ու մանրամասն բացատրութիւններով ժողովուրդի առաջ լուսաբանենք այն երկու տարբեր ուղիները, որոնցից Ա. Դ. Հնչակեանութիւնը, իսկ միւսով՝ իբր թէ Սահմանադրական Ռամկալարութիւնն է աշխատում առաջնորդել հայ ժողովուրդը դէպ իրական «ազատութիւն, հաւասարութիւն և եղբայրութիւն»:

Եւ այս նպատակի համար մենք այս տեղ համեմատութեան կը դնենք այդ երկու կուսակցութիւնների ծրագիրներին հակադիր մասերը միայն, դուրս թողնելով նրանցից աւելորդ բացատրութիւնները հարկաւ: Ամենից առաջ վեր առնենք նրանց ծրագիրների նախաբանները, որոնք հարազատ արտայայտութիւններն են նրանց աշխարհահայեացքի և լինկրազիտութեան: —

ՀՆՁ. ՍՅՑ. ԴԵՄՕԿՐԱՏ

Մարդկութեան ստուար մեծամասնութիւնը կազմող աշխատաւոր, արտադրող, ընչազուրկ (proletariat = բրոյէթարիաթ), դասակարգը որ ենթակայ է քարիթալիստ, սեփականատէր և իշխող փոքրաթիւ դասակարգին (bourgeoisie = պուրժուազի), իր կատարեալ ազատագրութիւնը (Emancipation կուսնենայ միմիայն այն ժամանակ, երբ արտադրողները իրենք

աէր կը դառնան արտադրութեան, շրջանութեան և հաղորդակցութեան բոլոր միջոցներուն — ինչպէս են՝ հողերը, գործարանները, հանքերը, պանքաները, վարկային հաստատութիւնները, երկաթուղիները ևն:

Ազատագրութիւն արտադրող դասակարգի՝ կը նշանակէ ազատագրութիւն ամէն մարդու առանց ազգի, ցեղի և սեռի խտրութեան, հետեւաբար և քաղաքական ու տնտեսական կատարեալ ազատագրութիւն ամբողջ մարդկութեան:

Քարիթալիստական կարգերէ յառաջացած տնտեսական քաղաքական և հասարակական ներկայ պայմանները իրենց մէջէն բնական կերպով ծնունդ են առած սեփականութեան մէկ նոր ձեւի տարբերութիւն, որով արտադրութեան բոլոր միջոցները պիտի պատկանին արտադրող դասակարգին:

Իր այդ պատմական նպատակին հասնելու համար արտադրող դասակարգը ամէն երկիրներու մէջ պէտք է կազմակերպուի որպէս քաղաքական ինքնուրույն կուսակցութիւն, ջանալով իր արամագրութեան տակ առնել հասարակական և քաղաքական բոլոր միջոցները ու բոլոր երկիրներու մէջ գլուխող համանման կուսակցութիւններու հետ, ձգտի առաջ բերել Սոսիալական (ընկերային) յեղաեղումը:

Ընկերային այդ յեղաշրջմամբ արտադրող (բրոյէթարիաթ) դասակարգը՝ տիրանալով քաղաքական, տնտեսական և հասարակական բոլոր օրկաններուն և կառավարութիւնը ամբողջապէս կեդրոնացնելով իր ձեռքը, ՎԵՐՁ ՊԵՏԻ ԴՆԷ ԴԱՍԱԿԱՐԳԵՐՈՒ ԳՈՅՈՒԹԵԱՆ, հետեւապէս և ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԿՈՌԻՒՆ, ու այդպէսով պիտի հաստատէ սոսիալիստական հասարակական կարգերը:

Այդ կարգերէն բղխող ժողովրդային օրէնադրութիւնը իրական կարելիութիւն պիտի տայ ամբողջ հասարակութեան և իւրաքանչիւր անհատին մշտամտելու, քննելու և վճռելու հասարակական բոլոր գործերը:

Նոյն այդ հասարակական կարգերն են որ լիովին և ան-

բռնաբարելի կերպով պիտի նպաստեն իւրաքանչիւր անհատի
և ամբողջ հասարակութեան անհատական, տնտեսական և
հասարակական ուժերու, ընդունակութիւններու և կարողու-
թիւններու բազմակողմանի ու կատարեալ զարգացմանը և
ներդաշնակ ու որոշ կերպով պիտի կանոնաւորեն հասարա-
կական և տնտեսական բոլոր յարաբերութիւնները:

Ահա այդ է արտադրող դասակարգին պատմական ձգ-
տումն ու նպատակը այն բոլոր երկիրներուն մէջ, ուր կը
տիրէ արտադրութեան քարիթալիստական եղանակը, այդ է
նաև բոլոր երկիրներու Սօցիալ-Դեմօքրատ կուսակցութեանը
(Partie Social Democrite) ձգտումն ու նպատակակէտը:
Նոյն հասարակական կազմակերպութեան է որ կը ձգտի Ս.
Դ. Հնչակեան կուսակցութիւնը Տաճկաստանի մէջ:

(Ծրագիր եջ 1-3)

ՀԱՅ Ս. ՌԱՄԿԱՎԱՐ

Հայերու համար ալ — այն օրէն երբ Օսմ. Սահմա-
նադրութեան վերահաստատումը և Սահմ. բէժիմի անխախտ
պահպանութեան և իրապէս գործադրութեան ականակա-
թեամբ և հետապնդումով, նախկին հայ յեղ. կազմակեր-
պութիւնները կը վերածուէին նոյնպէս օրինական քաղաքա-
կան կուսակցութիւններու, մասնաւորապէս զգալի եղած էր
կազմութիւնը այնպիսի քաղ. կուսակցութեան մը, որ հեռու
մնալով ծայրայեղ աշխարհադաշնակներէ և վրձելի ընկերային

վարդապետութիւններէ, հայ իրականութեան մէջ գործէր ժո-
ղովուրդի գիտակից մասին հարազատ բաղձանքներուն համա-
ձայն և ժամանակի պահանջման, համապատասխան տարա-
մերժօրէն օրինական միջոցներով: Այսպիսի կուսակցութիւն
մը միայն պիտի կրնար համայնմբել իր շուրջ հայ ազգին գի-
տակի, տարակերը, ազանց դաւանական կամ ԴԱՍԱՍԱՐԳԱ-
ՅԻՆ ԽՏՐՈՒԹԵԱՆ:

(Ծրագիր եջ 3)

Կուսակցութեան դրօշին տակ պարտաճանաչ հայ հարուստը,
ժրաջան հայ աշխատաւորը և գիտակից հայ մտաւորականը՝
ազգային ընդհանուր շահերու անձկուս կամաւորութեամբը
ձեռք ձեռքի տուած պիտի քաշեն դէպի ընդհանուր նպա-
տակը:

(Ծրագիր եջ 7)

Արդարեւ, Օսմանեան երկիրներու տնտեսական զարգացման
արդի վիճակը հեռու է ընկերվարական սկզբունքներու կրու-
ւան ընծայելէ: Այս հանգամանքներու մէջ, Օսմանեան ժո-
ղովուրդին բարօրութեանը ձգտող բոլոր ձեռնարկները կրնան
պարփակուիլ սամկավարական ծրագրի պահանջներու սահմա-
նին մէջ:

(Ծրագիր եջ 8)

Ե .

Արմատապէս ըմբռնելու համար , թէ Հ . Ս . Ռամկավա-
րական կուսակցութեան ընդգրկած սկզբունքը և նրա աշխա-
րհահայեացքը : մինչեւ ո՛ր աստիճան է համապատասխանում
ընկերային արդի բարդ վիճակին , և թէ նա մինչեւ ո՛ր աս-
տիճան հակառակն է և հետո՝ մարդկային սա հսկայական
խառնարանի իրական ցաւերը ըմբռնելու և նրանց դարմանելու
իմացականութիւնից . մենք այստեղ քննութեան կառնենք
այդ կուսակցութեան ծրագրի՝ նախաքանից հետեւեալ կարեւ-
ւոր և էական կէտերը , որոնք հիմնաքարերն են Ռամկավար
Սահմանադրութեան սկզբունքի շինութեանը :

Ա . — Թէ՛ նա , Հ . Ս . Ռ . ք «նայ իրականութեան մէջ
կարող է գործել ժողովուրդի գիտակից մասին հա-
րազատ բաղձանքներուն համաձայն և ժամանակի
պահանջմանց համապատասխան...» (Ծր . էջ 3)

Բ . — «Այսպիսի կուսակցութիւն մը իր շուրջը համա-
խմբելով ազգին գիտակից տարրերը առանց դաւա-
նանքի և ԴՈՒՍՈՒՄՈՒՄԻՆ և ՏՐՈՒԹԵԱՆ» պիտի
կարողանա՝ որպէս քաղաքական կեանքի ֆակտոր
հրապարակի վրայ յարատեւ կեանք ցոյց տալ , մա-
նաւանդ զիտի կարողանա՞յ ԴՈՒՍՈՒՄՈՒՄԻՆ իր շուր-
ջը համախմբելու համար միացնել և ձուլել նրանց ,
(Ծր . էջ 3)

Գ . — Ս . Ռամկավար « գրօշին տակ պարտաճանաչ հայ
հաւուսք , ժրջան աշխատուոր և գիտակից հայ
մտաւորականը » պիտի կարողանան ձեռք ձեռքի տւած
քայլել... » : (Ծր . էջ 7)

Դ . — Սահմանադրական Ռամկավարութիւնը ունի՝ որեւէ
« ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴՊՍԱԿ » : (Ծր . էջ 7)

Ե . — « Արդարեւ , Օսմանեան երկիրներու անտեսական
զտրգացման արդի վիճակը հեռով է ընկերվարական
սկզբունքներու կուսան դառնալէ » : (Ծր . էջ 8)

Վեր առնելով Հայ ազգի իր ամբողջութեամբ , պիտի գըտ-
նենք որ նա էլ , ինչպէս մարդկային ընկերութեան ուրիշ մա-
սերը , չնորհիւ տիրող անտեսական անարգար վիճակի և հէնց
Սահմանադրական Ռամկավարութեան սրբաշրած «աւանաւոր
սեփականաւորութեան» օրէնքին , հակառակ բանակների բա-
ժանւած՝ լռելեան պայքարում և կուսում են միմեանց դէմ ,
մի կռիւ որ անխուսափելի անհրաժեշտութիւն է այս նիւթա-
կան աշխարհի մէջ , քանի որ այն տեղ գոյութիւն կ'ունենայ
մասնաւոր սեփականատիրութեան և յախշատկութեան անար-
գար օրէնքները , հետեւաբար նիւթական աշխարհի այսպիսի
մի քառասային վիճակի մէջ , ուր մարդկային հոգեկան ու մը-
տաւոր վիճակը ինքնաբերաբար զանազան ճիւղաւորումներով
միմեանց են խաչաձեւում , ինչպէս և ինչ հրաշքով է որ
Սահմանադրական Ռամկավարութիւն և կամ մի որեւէ երկ-
նային կուսակցութիւն իսկ պիտի կարողանայ « ժողովուրդի
հարազատ բաղձանքների » մի հոսանք ստեղծելով , գործել
ժամանակի « պահանջմանց համապատասխան » :

Մի ժողովուրդի « հարազատ բաղձանք » երեւան բերելու
համար , նախ պէտք է վերացնել այդ « բաղձանքը » ճիւղա-
ւորող և հակառակ բանակները բաժանող դրդապատճառները ,
տիրող անհաւատարմութիւնը , համատարած անարգարութիւնը ,
և երբ վերայն գրանք , ա՛յն ժամանակ է որ , ԴՈՒՍՈՒՄՈՒՄԻՆ
ԴԻ « հարազատ բաղձանք » երեւան գալով պիտի կարողանայ
« ժամանակի պահանջմանց համապատասխան » հաստատել ա՛յն-
պիսի հասարակակարգեր , որոնք վերջ դնէին արդի մարդկա-
յին համատարած թշուառութեանը և նրա դառն վիճակին :

Եւ եթէ Ս . Ռ . ք , ըստ իր աշխարհայեցողութեան ,
պիտի հիմնել միայն « ժողովուրդի ԴԻՏԱԿԻՑ մասին հարա-
զատ բաղձանքներուն » վրայ , մի բան որ դժբաղդարար շատ
թույլ և աննշան պիտի նկատել համազգային և համամարդ-
կային վերածնութեան մեծ ձեռնարկի տեսակէտով , ապա ո՛ւր
պիտի մնայ անգիտակից (ըստ մեզ զրկւած) մասը , որ այսօր

ընդհանուր աշխարհի 90 % տոկոսն է կազմում: Եւ եթէ այդ լինի Ս. Ռ. Ն. ըմբռնումը, ապա նա ի՞նչ իրաւունքով ամբողջ ժողովուրդի և ազգի կամ ազգերի շահերի անունով է խօսելու, քանի որ նա միայն «ժողովուրդի գիտակից մասի հարազատ բաղձանքներ: համաձայն է որ ուզում է գործել: Բայց հարց է թէ Հ. Ս. Ռ. Կ. իրաւունք պիտի ունենա՞յ իր բնութեամբ «գիտակից մասի հարազատ բաղձանքը» երեւան բերել, որպէս համազգային և ժողովրդական ամբողջ զանգածի («հարազատ բաղձանքը») և արտայայտութիւնը նրա ցաւերի ու պահանջների, ո՛չ երբէ՛ք. որով այդ ձեռով Ս. Ռ. ը հաստատում է մի չնչին առանձնաշնորհած դասակարգի հոգու և մտքի, նրա ցանկութիւնների և «հարազատ բաղձանքի» տիրապետութիւնը մի այլ դասակարգի, անհամեմատ աւելի մեծ մի զանգածի վրայ, այգպիսով յաւերժացնելով նաև մէկ դասակարգի նիւթական տիրապետութիւնը և շաշագործումի ապօրինի իրաւունքները միւսի վրայ, մինչդեռ Լճկերվարական Ռամկավարութիւնը ժխտում է մէկ դասակարգի ամէն ձեւի տիրապետութիւնը միւսի վրայ, և այդ առթիւ իսկ փնտռում է՝ չէ թէ ժողովուրդի «գիտակից դասի» (իմա բուրժուաների...) այլ ընդհանուր ժողովուրդի և ժողովուրդների «հարազատ բաղձանք»ի գորաւոր հոսանքը համամարդկային վերջնական էմանսիպատիօնի (ազատագրութիւն) համար տիրող անարդարութիւններից:

Այս պարզ բացատրութիւնից յետոյ մենք գալիս ենք եզրակացութեան որ Սահմանադրական Ռամկավարութիւնը բնդիանուր ժողովուրդի անուկով և նրա համար չէ որ պիտի կարողանայ «հայ իրականութեան» մէջ գործել, այլ ինչպէս իր ծնունդից ի վեր և բոլոր ազգերի նոյնպէս և Հայութեան մէջ նա պիտի ներկայացնէ միայն և միայն բուրժուա, դրամատէր դասակարգի շահերը, և իր ամբողջ գործունէութեամբը պիտի ներկայանայ որպէս մարմնացումն այդ դասակարգի «հարազատ բաղձանքներ»ին և պահանջներին, հետեւ

ւաբար և հակառակող ընկերային կազմի իրական առաջադիմութեան բոլոր շարժումներին, «բաղձանքներին» ու ձրգտումներին:

Այս այսպէս լինելուց յետոյ դառնանք մեր քննադատելիք Բ. կէտին, որով Ս. Ռ. ը ճգնում է իր «չուրջը համախմբելով ազգին գիտակից տարրերը առանց դաւանանքի և ԴԱՄԱԿԱՐԳԻ ԽՏՐՈՒԹԱՆ գործելու, որպէս մի քաղաքական կուսակցութիւն:

Ի՞նչ են և որո՞նք են այն դասակարգերը, որոնք աչք գոցելով իրենց դարաւոր անտեսական և քաղաքական հակադիր շահերից և զան ու բոլորեն Սահմանադրական Ռամկավարութեան դրօշի շուրջը: Այս հարցն ամենակարեւոր հարցերից մէկն է, որի վերլուծումը միայն բաւական է երեւան բերելու Ս. Ռ. Ն. սկզբունքների անիրագործելութիւնը և նրա հակասական վիճակը:

Ահա թէ ի՞նչպէս:

Կասկած չկայ որ Ս. Ռ. Ն. պիտի յարեն կղերական, մանրաբուրժուա և տատանող ու առանց հիմնական սկզբունքի տարրերը և երկրորդական դասակարգերը, բայց արգեօք այդ անդաստանի մէջ միմեանց պիտի մօտենա՞ն և հաշուին շաշագործողների, շահագործողների, կապիտալիստի և աշխատաւորի երկու ընդհանուր հոսանքներն ու հսկայ բանակները, հարկաւ ո՛չ. և դրա պատճառներն էլ շատ պարզ են ու բնական:

Ս. Ռ. ը կարո՞ղ է ուրանալ այս երկու հակադիր դասակարգերի գոյութիւնը, եթէ նա այդ փորձը կանէ, մենք տյստեղ կ'ապացուցանենք նրանց գոյութիւնը:

Աշխարհիս քաղաքակիրթ կոչուած մասերում գոյութիւն ունեցող մի քանի տասնեակ հազարներ զանազան գործաւորների, հանքերի և բնական այլ եւ այլ հարստութիւնների շահագործումը մասնաւոր սեփականատէրի կողմից ապացոյց է նրան, որ գերութեան ծանր չլթաներից և ճորտու

Թեան անասնական վիճակից հազիւ ազատւած՝ մարդկու-
թեան 90 % մասը որպէս ընչազուրկ, անօթի և մերկ զան-
գւած, իր թշուառացած գոյութիւնը քարշ տալու համար այ-
սօր մաշուած ու հալուած է հէնց այդ գործարանների և հան-
քերի մէջ, վաճառքի հանելով իր միակ սեփականութիւնը,
միակ ունեցածը՝ ֆիզիքական ուժը:

Այս պայմանների տակ հիմնւած ինդուստրիան (ճարտա-
րարեեստը) ստեղծել է անտեսական այնպիսի անարդար ձե-
ւեր, որոնց միջոցով իսկական աշխատողի, աշխատաւորի
ֆիզիքական սպառումի տրդիւնքը հսկայ գետերի նման միա-
խառնւած կեդրոնանում են մի բուռ աննշան թիւ ներկայա-
ցնող՝ մասնաւոր սեփականատէրերի առանձնաշնորհւած դա-
սակարգի դրամատիրոջ ձեռքը, միւս կողմում անադորոյն
ճակատագրի քմահաճոյքին յանձնելով միշտ աշխատող, միշտ
ստեղծագործող բայց և այնպէս միշտ անօթի և ընչազուրկ
ահագին մեծամասնութիւնը:

Աշխատանքի եւ սեփականացիւթեան այս անարդար դա-
սաւորումը անխուսափելիօրէն պիտի ստեղծէր և երեւան բե-
րէր արդի հսկայ ու համատարած այն երկու դասակարգերը,
որոնց մէկը՝ մեծը և զօրաւորը շնորհիւ իր սեփականազրկու-
թեան, կաշկանդւած է օրավարձի շղթաներով, իսկ միւսը,
փոքրամասնութիւնը՝ իրաւունքով ու ֆիզիքայէս տկար մա-
սը շնորհիւ իր կապիտալի և նրա ստեղծած բացառիկ ֆօրէնք-
ների անխղճօրէն քսմելով աշխատաւոր դասակարգը, նրա
նօթութեան, արեան ու թշուառութեան ծոցից հանելով իր սե-
փականութեան կեղծ կնիքը կրող մասնաւոր սեփականու-
թիւն եղող անբաւ հարստութիւնը, ապրում է ծոյլ անաշխատ
սակայն աշխատանքի և կեանքի անսպառ վոյելքների մէջ
խեղդւելու հափ շոյլ, փարթամ եւշայտ մի կեանք:

Եւ այս իրողութիւնն այնքան բացայայտ և այնքան
ցայտուն է, որ նոյն իսկ կոյրերը և մասնաւորապէս բթա-
ցածները իսկ չպիտի կարողանան ուրանալ, զի այդ անար-

դարութեան խայթը նրանք զգում են իրենց կաշու, իրենց
մարմնի և հոգու վրայ. ամէն անգամ որ նրանք իրենց նօ-
թութիւնը յագեցնելու և մերկութիւնը ծածկելու համար ի-
րենց մարմինն ու մկանունքը «ազատ պայմանաւորման օրէն-
քով» վաճառում են չաշխատող գործարանատիրոջ կամ գոր-
ծատիրոջ . .

Արդ, տնտեսական և քաղաքական շահերով միմեանց
բոլորովին հակառակ կանգնած այս երկու գլխաւոր դասա-
կարգերի գոյութիւնը, համայն աշխարհի և բոլոր ազգերի և
զովուրդների մէջ, եթէ իրենց մատերիալական ազդեցու-
թեամբը անուրանալի և զգալի է եղել նոյն իսկ կոյրերին ու
բթամիտներին. ապա ո՞րչափ զգալի պիտի լինէր մարդկային
զանգւածի վիճակի դաւնութիւնը թեթեւացնելու համար սահ-
մանադրական ճիգերով օրէնքներ հաստատելու ճգնող Ռամ-
կավարութեան համար: Եթէ նա չի նկատել այդ դասակար-
գերի գոյութիւնը, ուրեմն նա անձանօթ է ընկերային կեան-
քի արդի պայմաններին, հետեւաբար իՐԱՆՈՒՆՔ ԶՈՒՆԷ
յանուն այդ ընկերութեան հրապարակ գալու: Եսկ եթէ նը-
կատել ու զգացել է նրանց գոյութիւնը ու այնպէս է նա աշ-
խատում իր «գրօշի չուրջը համախմբել ազգի գիտակից մասը
առանց դաւանանքի և դասակարգի խտրութեան», ուրեմն նա
դիտաւորեալ կերպով կեղծում է և ազաւաղում իրերի ներ-
կայ վիճակը. պարզապէս հաճեցնելու տիրապետող դասը:
Իսկ ինչ ամենից աւելին է, այն է որ, այդ երկու դասակար-
գերը միաժամանակ և «առանց դասակարգի խտրութեան» մէկ
գրօշի չուրջը բերելու համար, Ս. Ռ. ը պարտաւոր է նախ
նրանց միջեւ եղած «խտրութեան» իսկական դրդապատճառ-
ները, տնտեսական տարբերութիւնը վերացնելու և անյայ-
տացնելու, որից յետոյ է միայն որ նրանք, այդ դասակար-
գերի շահերը միախառնելով իրենք ևս միասին պիտի դան,
և միացած ու միահամուռ կերպով աշխատեն համայն մարդ-
կութեան երջանկութեան համար, որի իրագործմանը ձգտում
է Ընկերվարական Ռամկավարութիւնը:

Արդ, ինչպէս տեսանք Սահմանադրական Ռամկավարութեան աշխարհայեացքի այն թէզը, որով նա ձգտել է ձեւացնում է իր «գրօշին շուրջը համախմբելու ազգի զիտակից մասը առանց դաւանանքի և դասակարգի խտրութեան», չէ՞ թէ միայն անհիմն, հակասական, անբնական ու կեղծ է, այլ նոյն իսկ անկարելի և անիրագործելի, որովհետեւ այդ դասակարգերին միացնելու համար, ինչպէս ակնարկեցինք, պիտի վերացնել նրանց մէջ գոյութիւն ունեցող տնտեսական հիմնական խտրութիւնները, մինչդեռ Ս. Ռ. ը չէ թէ այդ նրկատմամբ լռելիայն անհամաձայնութիւն է յայտնում, այլ նոյն իսկ իր ծրագրի որոշ մասերով պաշտպան է կանգնում կապիտալի մարդուեր առանձնաշնորհումներին և բոլոր թըլւաութեանց աղբիւր եղող մասնաւոր սեփականացիութեան անարդար օրէնքին: Մինչդեռ այդ արժատական յեղաշրջումի և դասակարգերի միջից խտրութիւնը վերացնելու համար հետեւեալն է ծրագրել Ս. Ռ. ը. ընկերավարական Ռամկավարութիւնը բոլոր ազգերի և ժողովուրդների կեանքի մէջ:

«Ազատագրութիւն արտագրող դասակարգի» կը նշանակէ «ազատագրութիւն ամէն մարդու, առանց ազգի, ցեղի և «սեռի խտրութեան, հետեւաբար և քաղաքական ու անտեւտական կատարեալ ազատագրութիւն ամբողջ մարդկութեան».

«Քաղաքական և հասարակական ներկայ պայմանները իրենց «մէջէն բնական կերպով ծնունդ են տւած սեփականութեան «մէկ նոր ձեւի տարբերու, որով արտադրութեան բոլոր միջոցները պիտի պահանջին արտադրող դասակարգին:

Գալով մեր քննադատելիք Գ. և Դ. կէտերին, այսքանս պիտի ասենք որ Ս. Ռ. ը «գրօշին շուրջը» անպայման պիտի հաւաքէին «հայ հարուստները» բայց ոչ հայ ժրջան աշխատաւորը և գիտակից հայ մտաւորականը», որովհետեւ հայ հարուստը պաշտպանութիւն պիտի գտնէ իր շահերի, «հաւրաւաւ բաղձանք»ների այդ մարմնացումի, Ս. Ռ. ը մէջ,

մինչդեռ հայ աշխատաւորը և ընչազուրկ մտաւորական ու հողագուրկ գեղջուկի շահերը պիտի բաղխին և ընդհարւին հարուստի, կապիտալիստի շահերին և ապա նրա գոյութիւնը պիտի վտանգւի այդ գրօշի տակ...»

Իսկ թէ Ս. Ռ. ը ունի «ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆՊԱՏԱԿ», մենք պիտի ասենք թէ ոչ:

Ինչպէս կարող է մի անհատ կամ կազմակերպութիւն որ և է «ընդհանուր նպատակ» ունենալ երբ նա երեւան կգայ տիրող անարդարութիւնները պաշտպանելու ի նպաստ անիրաւող դասակարգին, որն իր ամբողջութեամբ չէ՞ թէ ընդհանուր, այլ մասնակի և միակողմանի բնութիւնՊոնի, միայն թէ Ս. Ռամկավարութիւնը «ընդհանուր նպատակ» չողչողուն բաւերի տակ կամ անգիտակցաբար ինքնախաբէութիւն է կատարում կամ գիտակցաբար դէպի սխալն է ուղղում ժողովուրդի հասկացողութիւնն ու ըմբռնումը:

Եւ քանի որ չկայ «ընդհանուր» նպատակ» հետեւաբար և վնասակար է այդ քողի տակ ծածկւած որ և է գործողութիւն, լինի նոյն իսկ ժողովուրդի և ժողովուրդների անուհով:

Եթէ կայ ընդհանուր նպատակ, ընկերային կեանքի վերստեղծումի նկատմամբ, այդ էլ սեփականութիւնն է ընկերվարական Ռամկավարութեան, որը մարդկային վերջնական ազատագրութիւնը հիմնում է միջազգային, համամարդկային աշխատութեան վրայ:

Արդարեւ, Օսմանեան երկիրներու անտեսական զարգացման արդի վիճակը հեռու է ընկերվարական սկզբունքներու կիրառութեան կուսան ընծայելէ. ասուով է Սահմանադրական Ռամկավարութիւնն իր ծրագրի էջ ծի մէջ:

Ասել է թէ Ս. Ռ. ք խոստովանում է որ, թէեւ Օսմանեան երկիրներու արդի վիճակը հեռու է ընկերվարական սկզբունքներու կիրառութեան կուսան ընծայելէ, բայց և այնպէս պիտի գայ մի ժամանակ, որ այդ բանը կատարած մի իրողութիւն պիտի դառնայ և ընկերվարութիւնն իր գործունէութեան կուսանը պիտի ունենայ Օսմանեան կեանքի մէջ, և այդ օրը ա յն ժամանակ է, երբ այդ «երկիրներու անտեսական արդի վիճակը» կերպարանավորուելով, կապիտալի հատուտութիւնով և զարգացումովը կը զարգանայ և որոշ ու ցայտուն կերպով երեւան կգայ նաեւ դատակարգային կռիւը շահագործողի և շահագործւողի, կապիտալիստի և աշխատաւոր մասսաների միջեւ:

Ընդունելով այս տրամաբանութիւնը, միւս կողմից պիտի տեսնենք, որ Ս. Ռ. ք ինքն է որ այսօրւանից իսկ իր նախազգուշութիւնների և խուսափումների ամբողջ ու ժովը, թէեւ անգիտակցաբար, բայց և այնպէս ընկերվարական սկզբունքների կիրառութեան կուսան և բերրի հողէ պատրաստում իր «հիմնական սկզբունքներին» հետեւեալ կէտերովը:

Ս. Ռ. ք կ'որգեգրէ գործնականին մէջ դրամագլուխի, աշխատութեան եւ տաղանդի կամաւոր ընկերակցութեան (association volontaire du capital, du travail et du talent) սկզբունքը:

«Կը հանդիսանայ պաշտպան անտեսական բարենորոգումներու հետամտութեամբ՝ առհասարակ աշխատաւորի շահերուն, ինչպէս ՔԱՋԱԼԵՐՈՂ, ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽԻ ԱՐԴԻԻՆԱՆ

ԻՈՐՈՒԹԵԱՆ, գոհացնելու համար երկրին արդի անմիջական պէտքերը, առանց չեղելու ռամկավարական սկզբունքներէն» : (Ծրագիր էջ 11):

Ասել է թէ Սահմանադրական Ռամկավարութիւնը իր սկզբունքի և գործունէութեան հիմնական պայմանները և ազգի ու օսմանեան ընդանուր ժողովուրդի գոյութեան և նրա զարգացման հիմնաքարերն է ընդունում նախ՝ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽԻ և ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄԱԿՈՐ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ և երկրորդ՝ քաջալերումն ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽԻ ԱՐԴԻԻՆԱՆԻ ՌՐՈՒԹԵԱՆ:

Այս դէպքում ինքնաբերաբար երեւան են գալիս երկու պարզ և որոշ բաներ. Ա.) այն որ Ս. Ռ. ք ինքը գործնականին մէջ հակասում է իր սկզբունքին և Բ.) հէնց ինքն է որ երկրի անմիջական պէտքերը հոգալու համար կապիտալի զարգացմանը հետամուտ լինելով ճանապարհը պատրաստում է ընկերվարական սկզբունքների համար:

Բացատրենք մեր ասելիքը պարզ և դիւրահասկանալի որքան կարելի է:

Ընդունելով որ՝ Թիւրքիայի վարչական, զինւորական, կրթական և հանրային այլեայլ հաստատութիւնների բարեփոխութեան, վերանորոգումի և զարգացման անմիջական կարիքները լեցնելու համար երկիրը պիտի հարկադրւի իր բնական և աղքատին հարստութիւնները, որոնք են հանքերը, անտառները, ճանապարհները, ծովային ու ցամաքային փոխադրութեան միջոցներն ու հսկայական գետերի ու լիճների ջուրերի ուժերը դնել ներքին (որ կասկածելի է) կամ արտաքին կապիտալի (դրամագլուխի) տրամադրութեան տակ. այն էլ, ասենք թէ, Ս. Ռ. «քաջալերութեամբ» և կամ ուղղակի նրա ջանքերովը, (թէեւ կապիտալի մուտքը Թուրքիայի մէջ անխուսափելի և հրամայական մի պահանջ է) այս դէպքում չէ որ Ս. Ռ. ք հակառակ իր չափաւոր ձգտումներին և յետագէտ սկզբունքներին, ինքն է որ գալիս է օգնելու և նոր

խել փութացնելու գրամագլուխի կատարելիք աւերիչ դերը հանդէպ ժողովուրդի ա՛յն հսկայական մեծամասնութեան և գիւղացիների այն անաւոր բազմութեանը, որոնք հողազուրկ և ընչազուրկ վիճակի մէջ, կապիտալի երեւումով պիտի զրքկւին նաև իրենց նահապետական ինքուստրիայի (ճարտարաւեստի) ձեւերից և միջոցներից ու սնագին բանակներով պիտի խոնւին հանքերի, անտառների, զանազան գործարանների և երկաթուղիների և այլ և և այլ ինքուստրիական հաստատութիւնների մէջ, այդպիսով և անխուսափելիորէն Թուրքիայի ժողովուրդը երկու որոշ դասերի վերածելով, ինչպէս այդ կատարւած է այսօր Եւրոպայի և Ամերիկայի մէջ, այն է կապիտալիստը և պրօլետարը, անսիրտ և շահամոլ աշխատեցնողը և նօթի ու զրկւած աշխատաւորը :

Կարելի՞ է ուրանալ այս գալիք անախորժութիւնը և խուսափել կապիտալի գործունէութեան այդ հետեւանքից, ո՛չ : Ինչո՞ւ, որովհետև գրամագլուխի մուտքը ընդունում ենք երկրի մէջ որպէս անհրաժեշտութիւն և միջոց հէնց յիշեալ հանրային և ազգային հարստութիւնները շահագործելու միակ նպատակի համար, որպէս զի այդ շահագործումի արդիւնքովը հոգալ կարողանանք երկրի անմիջական պէտքերը, և այդ շահագործումը կը կատարւի ա՛յն ժամանակ միայն, երբ տեղական ժողովուրդի ընչազուրկ և կարօտ հսկայ մասի ֆիզիքական աշխատութեան ուժը կը վաճառւի գրամատիրոջը, այդպիսով կապիտալը պրօլետարի աշխատութեան հրաշալի ուժն իր ափի մէջ առած՝ պիտի կարողանայ շահագործել, շահել և այդ շահից մի մասն էլ բաժին հանել երկրի պէտքերին : Եւ այս դէպքում պիտի հաւատա՞նք, որ Ս . Ռ . ղը յաջողել է «գրամագլուխի և աշխատութեան կամաւոր ընկերակցութիւն» ստեղծել :

Մէկ պատահ չոր հացի համար ֆիզիքական ուժի, աշխատութեան և կեանքի ու կենսունակութեան ուժը ծոյլ և չաշխատող գրամատիրոջ ԾԱԽԵԼԸ «կամաւոր ընկերակցու-

թիւն» կարելի՞ է անւանել . հարկաւ ոչ, այլ ՎԱՐՁԱԳՆԻ ԳԵՐՈՒԹԻՒՆ, որի շնորհիւ է միայն, որ Թուրքիայի ժողովուրդի մէջ անխուսափելիորէն երեւան պիտի գայ կամաւորակ, քամող ու շահագործող և անտեսապէս տիրապետողի դժգոհութիւնը, պայքարը հանդէպ իր շահագործողի : մէկ խօսքով պիտի ստեղծւի դասակարգային կռիւը, Սահմ . Ռամկավարութեան քաջալերութեամբը, և ի նպաստ ընկերվարական սկզբունքի իրադրման, որովհետև հէնց այդ դասակարգային կռիւն է . որ ընկերվարութեան սկզբունքների կիրառութեան կուսանք նրա ԳԵՐԱԳՈՅՈՅՆ ՆՊԱՏԱԿԻ Իրագործման որպէս միջոց է ընդունւած, հետեւաբար Ս . Ռ . ղը հակառակելով հանդերձ ընկերվարութեան, նա ինքն է որ այդ վարդապետութեան իրականանալուն այսօր ճանապարհ է պատրաստում, հետեւաբար և հակասում՝ իր չափաւոր մշտքերին ու բուրժուա-պահպանողական սկզբունքներին ,

Այսպէս, թէեւ Ս . Ռ . ղը խօսքով և սկզբունքով աշխատում է ժխտել ընկերվարութեան սկզբունքի էականութիւնը և զլանալ նրան գործելու հողը Թուրքիայի կեանքի մէջ, բայց նա ինքը գործնականապէս, թերեւս ակամայ և անգիտակցաբար, ապացուցում է ընկերվարութեան պէտքը այդ երկրի մէջ և նրա համար, կապիտալի մուտքովը նոյն իսկ կուսան և գործելու փառաւոր հող է պատրաստում այսօր :

Այս այսպէս ինկելուց յետոյ չենք կարող հարցնել թէ արդեօք ընկերվարութիւնը գոյութիւն ունի՞ թէ ոչ : Բացառական պատասխանն ոչ ոքից պիտի սպասենք, քանի որ այսօր 9,000,000 ընկերվարական քէշների զօրութեամբ հազարաւոր երեսփոխաններ, ծերակուտականներ, նախարարներ և պետական կարեւոր պաշտօնեաներ են Եւրոպայի և Ամերիկայի մէջ որ գրաւում են ընկերվարական ախոռները : Հետեւաբար եթէ այդ ընկերվարութիւնը ընդունւած է ընկերային հասարակարգերի դէմ պայքարելու միջոցներից ամենաառաջադէմը և նպատակայարմարը Եւրոպայի և Ամերիկայի ազ-

գուլթիւնները մէջ, ապա ինչո՞ւ նոյնը չպիտի ընդունել նաև Թուրքիայի մէջ:

Թերեւս առարկելի թէ այդպիսի մի վարդապետութիւն, ընկերագիտութեան գիտական այդպիսի մի արմատական ձեւը յաբմար է Եւրոպայի, սակայն վաղաժամ է Թուրքիայի համար:

Շատ լաւ, բայց մի՞թէ քաղաքական այդպիսի շարժումներու և մարդկային ընկերութեան ճակատագրի ղեկավարութեան այդպիսի կարեւոր վարդապետութիւնները մանանաներ են, որ երկրից յանկարծակի իջնէին որեւէ ժողովուրդի մէջ. չէ՞ որ այդպիսի մի բան պիտի ունենայ իր սկզբնաւորութիւնը թէեւ խոչնդոտների և դժարայաղթ արգելքների հետ պայմանաւորած: Չէ՞ որ Եւրոպայի ամեն մի աղգի և երկրի մէջ նոյնը. Թերեւս աւելի մեծ վայնասուններ բարձրացան ընկերավարութեան ծագումին դէմ, սակայն այսօր հէնց այն տեղերում այդ վարդապետութիւնը կէս դարու ընթացքում գրաւել է իր որոշ տեղը և քաղաքային կեանքի մէջ կատարում է ամենակարեւոր դերը:

Վեր առնենք Գերմանիան, ուր ընկերավարութիւն և ընկերավարականները աւելի քան ուրիշ որեւէ տեղ հալածւել, չարչարել և նոյն իսկ յաճախակի աքսորւել են երկաթի և սուրի ուժով, բայց և այնպէս այսօր հէնց այդ երկրի Բայխտակում, երեսփոխանական ժողովի մէջ, աւելի քան 100 հոգի ընկերավարական երեսփոխաններ բազմելով 3,000,000 ընկերավարական քւէների ուժով վարչական նժարը մինչև ընչազուրկ ժողովուրդի կողմն են յակեցնում. և մի՞թէ այդ հսկայական ուժը այդ երկրի մէջ երեւան եկաւ խաթեր համար և կամ քաղաքական ու տնտեսական բռնակալութեան բարձրագոյն շնորհներով, ո՛չ, այլ շնորհիւ նրան, որ Գերմանիան 48ի յեղափոխութիւնից յետոյ, կապիտալի մուտքովը դարձաւ գործարանների մի երկրի և այդպիսով տնտեսական անարդարութեամբ երեւան բերեց երկու գլխաւոր դասակար-

գերի պայքարը միմեանց դէմ և դրա հետ գուլթիւնացարար և ընկերավարութեան անհրաժեշտութիւնը: Եւ այսօր այդ երկրի վիճակը ոչ թէ միայն «Ընկերավարական գործունէութեանց կուսան է ներկայացնում», այլ նոյն իսկ այդ վարդապետութեան յաղթութեան համար առաջապահ մի գորաւոր և անյաղթելի բանակ է պատրաստում:

Այժմ բնական, պատմական և գիտական ինչ փաստով պիտի կարողանանք համոզւել, որ Թուրքիայի մէջ չպիտի կրկնւի նոյնը, ինչ որ տեղի ունեցաւ Գերմանիայի մէջ, մինչ դեռ այս վերջինում ընկերավարութիւնը ենթարկւած էր քաղաքական ամենակատաղի հալածանքի, իսկ Թուրքիայի մէջ նա այսօր վալելում է համեմատաբար լայն ազատութիւն. բացի այդ, Թուրքիան իր տնտեսական քայքայուած վիճակովը աւելի գոյութեան իրաւունք է տալիս ընկերավարութեանը քան Գերմանիան. ուրեմն էլ մեր մնաց «Արդարեւ, օսման» եան երկիրներու տնտեսական զարգացման արդի վիճակը հեռու է ընկերավարական սկզբունքներու կիրառութեան կուսան դառնալէնները:

Մենք համոզւած ենք որ Թուրքիայի հէնց ներկայ վիճակն է որ անհրաժեշտ պահանջ է դարձրել ընկերավարութիւն այդ երկրի համար, և թէ նրա ժողովուրդը համաշխարհային փրկարար շարժումից զրկւելու և ընկերային կեանքից չանյայտանալու համար պարտաւոր է այս օրւանից իսկ միանալ պայքարող բանակի հետ ինդլէմ ծնունդ առած կապիտալիզմի որի բռնութիւններու դէմ զննելու համար, նա, ժողովուրդը, պարլամենտի և օրէնսդրական մարմնի մէջ պիտի աշխատէ դնել իր իսկական ցաւերը և պահանջները ներկայացնող ընկերավարականներ և ոչ թէ չափաւոր, բուրժուա-պահպանողական Ս. Ռամկավարներ, որոնց սկզբունքը և գոյութեան նպատակն է միայն ԻՐԵՆՑ տնտեսական միջակ և նոյն իսկ քայքայման դուռը հասած վիճակը ապահովելով միջնորդի դերը կատարել խոշոր ամենազօր կապիտալիստի և ընչազուրկ

ու անօթի աշխատութեան մըջեւ, մի բան, որի իրագործումը կասկածելի և նոյն իսկ անիրագործելի է Սահմանադրական Ռամկավարութեան սկզբունքով ու հասկացողութեամբ:

Ս. Ռ. ք. հրապարակ է դնում մի այլ անիրագործելի և հակասական բան, այն է, «Դրամագլուխի, աշխատութեան և տաղանդի կամաւոր բնկերակցութիւնը»:

Չկայ աշխարհի մէջ մի ուժ, մի գորութիւն, մի գերբնական ձեռք, որ կարողանայ «կամաւոր ընկերակցութիւն ստեղծել դրամագլուխի, աշխատութեան և տաղանդի» միջեւ, եթէ ոչ մատերիալական կառիքը, և երբ երեւան եկաւ կարիքը, այն ժամանակ կ'աներեւութանայ կամքը և «կամաւորութիւնը», և ընկերակցութիւնը կը գոյանայ ո՛չ թէ կամաւոր, այլ բռնադատուած և անաւան, այն էլ կեանքի պէտքերը լեցնելու կարիքից մղւած:

Ս. հա թէ ինչու:

Դրամագլուխի պաշտօնն է ծախու առնել, գնել և ապա վաճառքի հանել՝ ճանկել համար, իսկ աշխատութիւն և տաղանդը, մինչեւ այսօր և մինչեւ այն օրը որ կը շարունակի դրամագլուխի կեդրոնացումը, միշտ ներկայացել են և պիտի ներկայանան նոյն դրամագլուխի առաջ որպէս ապրանք կամ վաճառքի մի ճիւղական ճիւղ, որոնք դրամագլուխը իր շահերին համապատասխան պայմաններով ծախու պատի առնէ կարօտ ու չքաւոր, և կեանքի կարիքից մղւած աշխատաւորից և տաղանդաւորից և շահագործէ նրանց, և քանի որ աշխատութեան և տաղանդի ետեւում արձանացած է ԿԱՐԻՔԸ, հետեւաբար դրամագլուխը, կապիտալը պիտի աշխատէ ըստ կարելոյն աժան ու ցած գնով ծախու առնել այդ ապրանքը, որով և ընկանաբար ծախողի մօտ երեւան պիտի գայ դժգոհութիւնը և անյայտանայ կամաւորութիւնը: Ուրեմն ինչպէս տեսնում ենք, տնտեսական արդի վիճակում անկարելի և հակասական է «դրամագլուխի, աշխատութեան և տաղանդի կամաւոր ընկերակցութեան» ձգտելը. որի ճիշ-

մարտութեանը չենք ուզում հաւատալ, որ անտեղեակ է Ս. Ռ. ք., ինքը, հետեւաբար նա աշխատում է մեծ և ոսկեղօծ, անղարգացած մի ժողովուրդի համար անհատկանալի, սակայն փայլուն և փքուն երեւոյթ ունեցող նախադասութիւններով չլացնել ժողովուրդը և նրա մտքի թռիչքը քարացնել հակասական և անկարելի ու անիրագործելի խոստումների վրայ:

Այո, պիտի խոստովանել, որ «դրամագլուխը, աշխատութիւնը և տաղանդը» պիտի կարողանան կամաւոր ընկերակցութեան կազմելը, բայց ոչ Ս. Ռ. ամէլ. գծած շաւղով, այլ այն ժամանակ միայն, երբ դրամագլուխը կը գտնայ ազգային և նա կը կորցնի իր շահագործումի և առեւտուրի ձեւը, և միացած համայնական աշխատանքի ու տաղանդի հետ, կը ծառայեն միայն և միայն հանրային կարիքները լեցնելուն: Այո՛, այն ժամանակ միայն անարկում «կամաւոր ընկերակցութիւնը» կը գոյանայ, և այն օրն էլ իրականացած կը լինի ընկերակցութեան գերագոյն նպատակը, սրբհետեւ այլեւս վերացած կը լինի Ս. Ռ. պաշտած «մասնաւոր սեփականատիրութեան» դարչ օրէնքը և մարդկային ընկերութիւնը էազատելով տնտեսական կապանքներից կ'ապրի որպէս ազատ աշխատանքի ազատ զուակը, և կը ձեռակերտէ հանրամարդկային ազատ ու հաւասար կեանքի հրաշալի շէնքը:

Սրանից դուրս, մենք հաւատացած ենք որ Ս. Ռ. անակնարկած «դրամագլուխի, աշխատութեան և տաղանդի կամաւոր ընկերակցութիւնը» ուրիշ ոչինչ է, եթէ ոչ մի Ս. մեքիկեան հսկայ թրստներին նմանող մի բան, որի մէջ շահագործող և քամողը պիտի մնայ ընդմիշտ դրամագլուխը, կապիտալը,

Այդտեղ է որ ընկերակցութիւնը երեւան է հանում բոլորն դիմադրութիւն:

է .

Որքան որ ուշադրութեամբ հետեւում ենք Հ . Սահմանադրական Ռամկավարութեան աշխարհայեացքին և նրա ծրագրի էական կէտերին , մենք այնտեղ հանդիպում ենք աւելի խոշոր հակասութիւնների և անիրագործելի ձգտումների : Օրինակ , այնտեղ շեշտում է այն հակայական միտքը , որ «կուսակցութիւնն ներշնչւած 20րդ դարու լուսաւոր գաղափարներէն , իր քաղաքական դաւանանքին իրը հիմ և իր գործունէութեան իրը գլխաւոր նպատակակէտ կ'ընդունի , ժողովուրդին ԳԵՐԻՇ ԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ , «ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ժողովուրդին է» . — Ահա նշանաբանը ամեն ռամկավարական երկիրներու , նոյնը պարտի ըլլալ և օսմանեան պետութեանը :»

Արդարեւ 20րդ դարու լուսաւոր մտքերը եկել են այն եզրակացութեան , որ «ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ժողովուրդին է» , և այդ ջուխտակ շողողուն խօսքերը գրեթէ բոլոր քաղաքական կուսակցութիւնների գործունէութեան նպատակակէտը և նրանց բերնի ծառնոյն է եղել , «ակայն իրականութեան մէջ և ոչ մէկը նրանցից այդ խօսքերը չի միացրել իր գործի հետ , այնպէս որ ժողովուրդին ԳԵՐԻՇ ԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ իր հիմունքներովը միացել է միայն ընկերվարական ռամկավարութեան որպէս սեփականութիւն , որի իրագործմանը նա ձեռնադրում և աշխատում է անդադար : Մէկ խօսքով , ընկերվարական Ռամկավարութիւնն (Սօցիալ-Դէմոկրատ) է , որ պիտի իրականացնէ իսկական ժողովուրդին ԳԵՐԻՇ ԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ և ոչ թէ Սահմ . Ռամկավարութիւնը :

Բայտարեւեք մեր միտքը :

Մենք գիտենք որ ժողովրդապետութիւնը երեւան կ'զայ իրականանայ այն ժամանակ միայն , երբ ժողովուրդի ընային կազմը և նրա արտաքին ու ներքին յարաբերու-

թիւնները դասաւորելու և կառավարելու կոչւած պետական մարմինը կը կազմէի ամէն մի չափահաս անհատի ուղղակի կամքով , որոշմամբ և հակողութեամբ , որոնք կ'արտայայտւին Քիշի ձեւով : Այս այսպէս լինելուց յետոյ տեսնենք թէ Հ . Ս . Ռ . ի տալիս է մեզ այդ ժողովրդապետութեան բարձր իրաւունքը , քէի կատարեալ իրաւունքը :

Ահա թէ ինչ ենք կարգում այդ մասին նրա ծրագրի էջ 17ի մէջ , «21 տարին լրացուցած և քաղաքական իրաւունքներէ չի զրկուած ամէն օսմանցի ԱՅՐ (ուշադրութիւն) ընտրող է իր բնակավայրի մէջ , և այլն . . . :

Ինչպէս տեսնում ենք «ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ժողովուրդին է» յայտարարող Հ . Ս . Ռ . ի այդ ժողովուրդի կառավարութեան ձեւակերպութեան իրաւունքը տալիս է բացառապէս «21 տարին լրացուցած ԱՅՐ» մարդին , միւս կողմում թողնելով նոյն ժողովուրդի գրեթէ կէս մասը կազմող իգական սեռը , որի վրայ Ս . Ռ . ի նայում է որպէս անպէտք և անօգուտ ու նոյն իսկ ընկերային կեանքի մէջ իրաւազուրկ մի տարր : Այս դէպքում ինչպէ՞ս կարելի է ասել թէ «կառավարութիւնը ժողովուրդն է» :

Հայ կեանքի մէջ գործադրութեան շաւիղի վրայ բերած սոյն միջնադարեան հին ու հակաբնական օրէնքը , մարդկային զանգեւածի կէս մասի (կնոջ) իրաւազրկութիւնը՝ հասարակական գործերէ մէջ խառնելու համար Ս . Ռ . ին կողմից նուրթիւն է , այլ նրա ընդհանուր հայեացքն է , որով նա դեկավարում է նոյն իսկ լուսամիտ եւրոպայի և ազատ կոչւած Ամերիկայի մէջ , մը բան որ երեւան է բերում այդ հոսանքի , այդ կուսակցութեան ձգտումների հակասութիւնը և հակաբնական լինելը :

Այո՛ , Հ . Ս . Ռ . ի նպատակաւ յայտարարում է թէ՛ «կառավարութիւնը ժողովուրդն է» , բայց միւս կողմից նա ինքն է , որ հէնց այդ ժողովուրդի մեծ մասը զրկում է իր բուհովը մասնակցելու իր իսկ գործերին , պետական կազմի ընտրութեանը և իր ճակատագրի որոշմանը :

Այլի առաջ ունենալով այն հանգամանքը, որ ինդուստրիական, արդիւնաբերութեան և ընդհանրապէս տնտեսական բոլոր ձիւղերի մէջ կիրն ևս այր մարդու հետ կողք կողքի կանգնած իր մտաւոր և ֆիզիքական ուժերովը աշխատում է հանրային կեանքի շինութեան մեծ գործի համար, և թէ ՆԱ. էլ ԱՅԲ մարդու պէս տառնակ միլիոններով գործարանների, խանութների և առնասարակ վաճառականական բուրձի ձիւղերի մէջ կատարում է ֆակտորի և աշխատութեան նոյն գործը և վերջապէս, որպէս բաղդակից ընչազուրկ այր ընկերով, նա էլ այսօր ենթարկւած է ներկայ անարդար հասարակակարգերին, մենք չենք հաւատում և նոյն իսկ անկաբեղի ենք համարում նրան բռնադատել, որ նա, կիրն՝ իր բերանը փակէ, իր միտքը խցէ և իր մարդկային բաղձանքները քարացնէ, որպէս զի մի ուրիշը, այր մարդը դայ և իր տիրապետող քւէովը, իր իշխանական ձայնովը որոշէ կնոջ ձակատաղբը և կենաց ու գոյութեան հարցը։ Այդպիսի աշխրաւ և հակաբնական կարգադրութիւն որի յաւերժացմանը ձգտում է Սահմանադրական Ռամկալարութիւնը, մենք դատապարտելով դատապարտում ենք, որովհետեւ բացի այն, որ նրա մէջ չկայ ժողովրդապետութեան որեւէ նշոյլ, նաեւ գալիս է յաւերժացնելու մարդկային ընկերութեան կէս մասի՝ կնոջ գերութիւնը այր մարդու առաջ, մէկ խօսքով նրա կամադրկութիւնը և իրաւադրկութիւնը։ Մի բան որ նշանակում է ընտանիքի, հասարակութեան և նոյն իսկ համայն մարդկութեան մէջ ստեղծել մէկ դասակարգի իշխանութիւնը և տիրապետութիւնը միւս դասակարգի վրայ։ Եւ այս անարդարութեան դիմադրում է Ընկերվարական Ռամկալարութիւնը (Ս. Դ. Հ. Կուսակցութիւնը) իր հետեւեալ որոշումովը։

«Գ. — Թէ՛ օրէնսդիր ժողովի և թէ՛ նահանգներու, գաւառներու և համայնքներու ինքնավարութեանց համար ներկայացուցիչներ ընտրելու, ինչպէս նաեւ ընտրելու իրաւունք ունի ամէն քսանամեայ քաղաքացի առանց խտրութեան ազգի, գեղի, դասակարգի, կրօնի և Սեռի»։

Այո՛, իսկական ժողովրդապետութիւնն ա՛յն ժամանակ միայն երեւան կգայ, երբ ժողովուրդը կազմող ամէն մի անհատ իրաւունք կո՛ւնենայ իր ձայնովը, կամքովը, հասկացողութեամբ ու դատողութեամբը մասնակցելու այդ պետութեան կազմակերպութեան և կազմին։ Հակառակ պարագային եղածը ժողովրդապետութիւն չպիտի նկատուի՝ «այլ պարզապէս տռանձնաշնորհուած» այր մարդի գերիշխանութիւնը իր հակառակ սեռի վրայ։ Ուրեմն էլ, ո՛ւր մնաց «կառավարութիւնը ժողովուրդն է» չողջողուն և միամիտ ժողովուրդը չլացնող խօսքերը։ Աւելի քան 100 տարի Ս. Ռ. ը նոյն բանը կրկնեց Եւրոպայի և Ամերիկայի մէջ, սակայն և հէզ ժողովուրդը բնաւ չտեսաւ այդ խոստացած «ժողովրդապետութիւնը» և տեսնելիք էլ չունի մինչեւ յաւիտեան. եթէ չի խորտակւիր Սահմանադրական Ռամկալարութեան չափաւոր և ինքնասէր ձեռքերով կանանց հանդէպ դրւած քւէի և ձայնի իրաւադրկութեան այդ հսկայ պատնէշը։

Քալ առ քալ և կէտ առ կէտ հետեւելով Ս. Ռ. ն և մասնաւորապէս Հ. Ս. Ռ. Կ. ն աշխարհահայեացքին, նրանց ձգտումներին ու գծած գործնականքի դիտաւոր գծերին, մենք այդ կուսակցութեան մէջ չգտանք քաղաքական մի այնպիսի առողջ միտք և ձգտում, որ կարողանար համապատասխանել ժողովուրդի և ժողովուրդների նորագոյն պահանջներին և ձգտումներին, որովհետեւ այդ կուսակցութիւնը որ արտայայտութիւնն է տնտեսական տիրապետութեանը՝ դատակորգերի մէջ, չնայած իր մէկ ու կէս դարու կեանքին, բայց և այնպէս շնորհիւ իր մտքերի կղզիացմանը, միշտ մնացել է իր նախնական անզարգացած վիճակի մէջ և չի կարողացել իւրացնել իսկական ժողովուրդի իղձն ու բաղձանքը, նրա ընդհանուր պահանջն ու ցաւը, որովհետեւ դրանք հակառակ էին ու հակառակ են իր դատակարգի շահերին։ Ըստ որում այդ կուսակցութիւնը, ըստ մեզ, քաղաքական աշխարհի մէջ կը մնայ իր ներկայ քարացած վիճակի

մէջ, մինչեւ ընկերավարական հզօր ձեռքը նրան կը խօսէ ընկերային կեանքի միջից և իսկական ժողովրդագիտութիւնը կ'աղատուի այդ արտակարգ բեռի և արգելքի ծանրութիւնից :

Էւ պիտի ասել, որ հէնց այդ մտահոգութեամբ է, որ Հ. Ս. Ռ. Կ. Ն իր համար հաստատել է մի երկրորդ կայան և ապաստանարան, որ նահանջի պարագայում կարողանայ ըստ կարելւոյն դիմադրել ընկերային առաջադէմ մտքերին և այդ մտքերից առաջացած Հանրամարդկային ազատագրութեան զօրաւոր հոսանքներին, այդ է՝ ազգայնականութիւնը :

Այս մասին խօսքը տանք Հ. Ս. Ռ. Կ. Ն :

«Հայ Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցութիւնը ձգտելով առնել Ա. Զ. Ս. Ռ. Կ. Ն կուսակցութեան մը նկարագիրը և հանդիսանալ հայ ժողովուրդի ազգային քաղաքականութեան արձայնիչը, են...» :

Ասել է թէ՛ Հ. Ս. Ռ. Կ. Ն ձգտում և ջանք է անում միայն Ա. Զ. Ս. Ռ. Կ. Ն քաղաքականութեան արձայնիչը դառնալ թիւրքիայի մէջ, հետեւաբար և ընդհանուր քաղաքական աշխարհի մէջ կատարելիք նրա դերը երկրորդական տեղ է բռնում և նոյն իսկ աւելորդ մի բան է նկատուում. Այս տեղ մենք համաձայն ենք Հ. Ս. Ռ. Կ. Ն հետ, և յայտարարում թէ՛ նա իսկապէս ազգային մի կուսակցութիւն է, հետեւաբար և նրա ամբողջ գործունէութիւնը կեդրոնանում է զուտ ազգային գործերի, նրա հաստատութիւնների, եկեղեցիների և այլն ներքին շահերի և խնդիրների մէջ : Այս այսպէս լինելուց յետոյ, մենք բոլորովին աւելորդ ենք համարում յանուն ընդհանուր մարդկութեան և համաշխարհային վերաշինութեան գործին՝ նրա արած մեծ-մեծ յայտարարութիւնները :

Ազգային գոյութեան պահպանումը ևս չպիտի հաւատալ որ Հ. Ս. Ռ. Կ. Ն առանձնաշնորհումն է, ո՛չ, այդ կարեւոր և նոյն իսկ հրամայական պահանջի համար իր ծրագրի և գործունէութեան մէջ որոշ տեղ է յատկացրել Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութիւնն ևս :

Ահա թէ ի՛նչ է ասում նա :

«Ազգային խնդիրներու նկատմամբ պաշտպանել ազգութիւններու քաղաքական իրաւունքները : Ժխտել մէկ ազգի ստորագրութեամբ միւսին : Ազգութիւնները որպէս պատմական անհատականութիւններ ազատորէն զարգանալու, յառաջդիմելու ամէն պայմաններ պիտի ունենան առանց որեւէ սեղմումի մէկի կամ միւսի կողմէն :

«Սօսիալական (ընկերային), անտեսական, քաղաքական ո՛չ մէկ խոչնդոտ պիտի ըլլայ ազգութեան մը անկաշկանդ յառաջդիմութեան և բարգաւաճման առջեւ, այնպէս որ ազգութիւններու բացարձակ հաւասարութիւնը եւ ինքնորոշման սկզբունքը անձեռնմխելի եւ անժխտելի իրաւունք կը հանդիսանայ :

Ինչպէս տեսնում ենք, ընկերավարութիւնը իր լայն և աշխարհաշէն հայկացիների մէջ կարեւոր տեղ է տալիս նաեւ ազգերի, նոյնպէս և հայ ազգի պատմա-անհատական անկախ գոյութեան պահպանումի հրամայական պահանջին և հէնց այդ ուղղութեամբ էլ նա գործում է թիւրքիայի մէջ, որովհետեւ նա հաւատում է, որ առանց ազգի անհատական գոյութեան պահպանումին, այսօր անկարելի է ունենալ միջազգային միաձոյլ ա՛յն ււժը, ա՛յն յեղաշրջիչ զօրութիւնը, որ կոչւած է վերջնականապէս տապալելու արգի անարդար հասարակակարգերը, լինին նրանք միապետական թէ սահմանադրական երկիրներում կամ ազգերի մէջ :

Քննութեան և համեմատութեան առնելով Ս. Դ. Հընչակեան Կուսակցութեան և Հ. Ս. Ռ. Կ. Ն ծրագրերի ու նրանց աշխարհայեացքների գլխաւոր և կարեւորագոյն կէտերը, մենք կարծում ենք որ ժամանակն է այժմ մէկ կողմ թողնել երկրորդական վիճելի հարցերը և պատշաճութեամբ խօսքը տալ հակառակորդին, որպէս զի նա էլ հրապարակ դնէ իր ասելիքները որից յետոյ թերեւս մենք նորէն վերադառնանք այս լուսաբանութիւններին : Հետեւաբար մենք այս տեղ կանգ կ'առնենք և կ'սպասենք լսելու հակառակ կարծիքը :

ԸՆԿԵՐՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ե Ի

ՀՈՂԱՅԻՆ ՀԱՐՑԸ

Ա .

Հրապարակային ու լսարանական ժողովների մէջ ինձ եւ զամ մի շարք հարցումներից եւ թեր ու գէժ բացատրութիւններն եւ ա՛յն եզրակացութեանն եմ եկել, որ չնորհիւ մեր հակառակորդների տարածած միտումնաւոր չարախօսութիւններն, առաւել եւս ընկերվարական խակ եւ տնայ գործիչների եւ պրօպագանդիստների տուած զանազան հակասական ու անգոհացուցիչ բացատրութիւնների, բռնադրաւունքների, մանաւանդ հողերի համայնականացումի մասին ժողովուրդի մէջ տիրում է տարօրինակ արտառոց մի հասկացողութիւն եւ համոզում, որ չէ թէ միայն հակաընկերվարական, այլ նոյն իսկ հակաբարբարոսական կարելի է համարել :

Օրինակ, խիստ ամփոփ կերպով ասած, ժողովուրդը հաւատում է, որ ընկերվարութիւնը ազգային բոլոր հարստութիւնների հետ միասին բոլոր հողերն արդի «օրինական» աշխարհից բռնի ուժով խլելով պիտի բաժանէ ժողովուրդի մէջ... մի բան՝ որի մասին ընկերվարութիւնը երազել անգամ չէր կարող :

Այս վտանգաւոր թիւքիմացութեան եւ վնասակար տարածանքութեան առաջն առնելու համար պարտաւորւած ենք վեր առնել հողային հարցը, որ գրեթէ բռնադրաւունքների

հիմնական մի կէտն է եւ ըստ կարի ամփոփ կերպով լուսաբանել նրա համայնականացումի ձեւը, միջոցները եւ բուն նրա պատակը :

Ճիշտ է որ «բռնագրաւումն» իր բառացի նշանակութիւնով չառ վատ է նշում խաղաղասէր ականջներին եւ նոյնչափ էլ գէշ տպաւորութիւն է թողնում առ հասարակ նրանց վրայ որոնք հակառակ են բռնի ուժի գործածութեան, ինչպէս օրինակ, Ռամկավար Ընկերվարութիւն կամ Սօցիալ Դէմօկրատիան : Բայց չպիտի մոռանալ որ այդ բառն ունի իր պատմական արմատը, որի համար մեղադրուող չէ թէ ընկերվարութիւնն է . այլ ա՛յն շահագործող տարրը, ա՛յն աւազակ ազնուականութիւնը եւ աւատականութիւնը որ դարերի ընթացքում, իր ֆիզիքական բիրտ ուժովը եւ բռնի կերպով հողը խլելով ժողովուրդի ձեռքից, հիմքը դրեց բռնագրաւումի սխառնման, որի արմատները հանկու եւ ժարկւայլն ընկերութեան նրա հասցրած անթիւ չարիքների առաջն առնելու համար, թշուառ հողազուրկների ծոցից ծնած ընկերվարութիւնը իր ամբողջ թափովն այսօր աշխատում է հակառակ կողմը դարձնել դեռ չարունակաւոր եւ սխառնմանիք կերպով առաջացող այդ բռնագրաւումի ընթացքը, սակայն այս անանգամ ի նպաստ զրկուածներին, անիրաւուածներին, մէկ խօսքով ընդհանուրի, միայն այն տարբերութեամբ, որ ցարդ եղած բռնագրաւումը կատարուել է արեան ու արհաւիրքի մէջ, ի նպաստ մի որոշ դասակարգի, իսկ այսուհետեւ նա իր յետադարձ ընթացքը պիտի կատարէ խաղաղ եւ օրինական միջոցներով եւ բնաշրջման անդիմադրելի օրինաց ճանապարհով, այս անգամ ի նպաստ ընդհանուրի եւ հանրութեան :

Հետեւաբար մենք չպիտի ընդունենք արդի բռնագրաւումը ա՛յն մտքով, ինչ մտքով որ մօտենում ենք աւատականութեան կատարած բռնագրաւումին, որով եւ ոչ մի անհանգստութիւն պիտի զգանք այդ բառի հնչումից, քանի որ ընկերվարութեան ընդունած արդի բռնագրաւումի

չպիտի լինի ոչ բռնի ուժի, ոչ արեան և արհաւիրքի և ոչ էլ անիրաւութեան ու զրկումի որեւէ հետք :

Մենք գիտենք, որ մարդկային բնկերութիւնը իր առաջին, ասենք բարբարոսական, շրջանը անցնելուց յետոյ, երբ կեանքի կարիքների և շրջապատող պայմանների առաջնորդութեամբ գտաւ, որ հողի մէջ ծածկուած բնութեան ահաւ գին բարիքներից կարելի է օգտուելով համեմատաբար աւելի խաղաղ և հանգստ կեանք վարել, այն ժամանակ նա փակեց այդ հողին և որպէս ապրուստի ամենապիտան փայտը՝ սկսեց մշակել և արդիւնաբերել նրան, պարզապէս ուճել, ապրել եւ բնակւելու համար, և ոչ թէ շահագործելու, ասենք վաճառելու կամ չափ տեսակէտով փոխանակելու համար, քանի որ այդ գործողութեան մասին այն ժամանակուան մարդիկ ոչ պէտքը ունէին և ոչ էլ կարող էին մտածել :

Բնագործակ հողերի վրայ ցիր ու ցան կղած փոքրիկ ցեղերը, գերդաստաններ և ընտանիքները սկսեցին ամէն մէկն իր պատահած տեղում առանց սեփականատիրութեան և դրա ցիտական սահմանագծային սահմանումների տեղն ու տեղը հաստատուել հողի վրայ հաւաքաբար, մշակել նրան հաւաքաբար և վայելել այդ հողի արդիւնքը հաւաքաբար և առանց «իմ ու քո»յի : Այնպէս որ հողի մշակութեան նախօրեակում ժամանակակից կեանքի հետ պայմանաւորուած հանգամանքների շնորհիւ մարդկութեան մէջ տիրում էր համայնականութիւնն իր նահապետական պարզ ձեւերովը, որով համայնական հողի վրայ հաւաքական աշխատութիւնը երեւան էր բերում արդիւնաբերութիւնը և այդ արդիւնքը սպառուած էր նոյն հացաքական արդիւնաբերողների կողմից հաւասարապէս առան «իմ ու քո»յի և չափ ու սահմանի խտրութեան :

Եւ ուրիշ կերպ էլ չէր կարող լինել, քանի որ շրջապատող պայմանների թույլ չպիտի տային : Այսպէս հողը անցաւ մարդկային ցեղի ձեռքը, որպէս սեփականութիւն ընդհանուր և համայնքի առանց խտրութեան :

Սակայն մարդկային ցեղի աճումով և զարգանալով փոխուեց նաեւ նրա ապրուստի պայմանների ձեւերը և պահանջները : Նա սկսեց զաղթել և տեղափոխուել մէկ տեղից միւսը և իր բնակութեան և ապրուստի համար կատարել հողային նորանոր բնորոշութիւններ, որով զանազան համախմբութեանների միջեւ տեղի ունեցան արիւնահեղ ընդհարումներ և յափշտակութիւններ : Այս գործողութիւնների հետ երեւան եկաւ սեփականութեան հարցը, սակայն դեռ հաւաքական սկզբունքով. ասել է, եթէ մարդկային մի խմբակցութիւն երբ իր ապրուստի և գոյութեան պահպանումի համար յարմար երեւցած հողամասը կամ աշխարհամասը յափշտակում էր մի այլ համախմբումից, այդ յափշտակուած կամ գրաւուած հողը սեփականութիւնը չէր դառնում մէկ հողու, կամ առանձնաշնորհուած անհատի, այլ յարձակող և յափշտակող նորհաստատներից ամէն մէկին, այնպէս որ այդ հողը պիտի մշակուէր հաւաքաբար և սպառուէր հաւաքաբար : Ասել է թէ դեռ հողը մնում էր որպէս սեփականութիւն ընդհանրութեան և համայնքի նոյր իսկ այդ յափշտակումի շրջանում : Իրերի այս վիճակում երեւան եկան թէեւ անբնական և անարգար, սակայն մարդկային վատ ընադգներից մղուած մի քանի անխուսափելի պայմաններ, որոնք եկան խախտելու հասարակական բոլոր հարստութիւնների հետ նաեւ հողային համայնականութեան բոլոր պայմանները և այդպէսով հողը ազգի, ժողովուրդի, մէկ խօսքով, ընդհանուր ձեռքից խլելով դարձնել որոշ մարդկանց, աննշան տարրի սեփականութիւնը : Այդ պայմաններն էին, Ա. — Գերեզմաճառութիւնը, Բ. — Զինուորական, կռուող դասակարգի բաժանումը արդիւնաբերող դասակարգից և առաջինի առանձնաշնորհիլը և Գ. — Արդիւնաբերութեան փոխանակութիւնը :

Գոյութեան կուսի շուրջը պատող մարդկային ընկերութիւնը երբ այնքան աճեց և բազմացաւ, որ նա հարկադրուեց անհատական նեղ ու սահմանափակ վիճակից դուրս՝ մտածել խմբակցական ու համայնական ապրուստի մասին, այն ժամանակ նա իր կեանքի նորանոր պահանջներին գոհացում տալու համար և եղանակի ու բնութեան խստութիւններից խուսափելով այդ եղանակի և կլիմայի յարմարագոյն տեղերով իր հանգիստը ապահովելու համար մտածեց իր թափառական շրջանակատարութեան մէջ բնակելու, հաստատուելու և ապրելու համար հողի բնութիւններ անել, որովհետեւ թէ՛ ինքը բնակելու և գլուխն հանգստացնելու տեղի պէտքն ունէր և թէ իր անասունները, արջառները և հօտերը՝ արածելու :

Այս այսպէս լինելով, բնական էր որ կլիմայի առաջնորդութեամբ և թեւադրութեամբը զանազան ուղղութեամբ քշուող և թափառող մարդկային խմբակցութիւնները, իրենց նպատակին հասնելու համար յաճախ միմեանց հանդիպելով տեղի և հողի բնութիւնն և նոյն իսկ միմեանց ձեռքից յափշտակելու համար ստէպ ունենային արնահեղ ընդհարումներ, մի բան՝ որի անմիջական և հրամայական պահանջը ամբողջ խմբակցութիւններ, մարդկային հաստեաճներ և ի վերջոյ ցեղերը դարձրեց կռուող ու պատերազմող տարրեր, ուրոնք առանց բացառութեան, զինուած ժամանակակից զէնքերով՝ դարձան զինուորական մի մի շարժական և թափառող բանակներ, որոնք Արեւելքից, Ասիայից ահագին հոսանքով խուժելով դէպ Արեւմուտք արիւնի և արհաւիրքի, կռիւի և պատերազմի տարափների մէջ սկսեցին փնտռել իրենց անկալաւոր հանգստութեան տեղը, աւետեաց երկիրը, մէկ խօսքով ա՛յն հողը ուր պիտի հաստատուէին ընդմիշտ :

Իրերի այս վիճակը և մշտական զինուած ընդհարումները

զանազան ցեղերի և համախմբումների մէջ ստեղծեց երկիրը, հողը մշակող և արդիւնաբերող մի ուրիշ տարրի պահանջը, որի պարտականութիւնը պիտի լինէր բնակւելու հողերի նաւաճումներով ու յափշտակումով զբաղւող կռուդի, զինուորի համար պատրաստել ապրուստի և հանգստութեան յարմարութիւններ և հողի ու հօտերի արդիւնաբերութեամբը, ապահովել նրա ապրուստը, գոյութիւնը : Եւ այս նպատակի համար ամէն ցեղ պարտաւոր էր աչք դարձնել դուրսի շրջաններին, որովհետեւ իր ուժերից լաւագոյնները պէտք էին զէնքի տակ մնալ կռուելու և յափշտակելու համար, իսկ այդ ուժերից դուրս մնացածներն արդէն անպէտք ու անբաւարար էին այդ պէտքը լեցնելու համար, որով կռուող ցեղերից ամէն մէկի գլխաւոր հօգսը եղաւ որեւէ ձեւով ստեղծել հողերը և ստացուածքները հսկող ու արդիւնաբերող մի որոշ տարր և այդ բանի համար այդ ցեղերը շատ էլ դժւարութիւն չունեցան որովհետեւ ամէն մի նուաճումից յետոյ, յաղթող կողմը նուաճած և յաղթուած կողմին զինաթափ անելով կամ իր իսկ հողի վրայ թողնում էր այդ հողը ի հաշիւ յաղթողի մշակելու և արդիւնաբերելու որպէս իրաւագուրկ մի Դոչ-զինուորական և կամ ահագին բազմութիւնով քշուած և հաստատուած էին նուաճող և յաղթող կողմի սեփական հողի վրայ, որպէս գերի, իրաւագուրկ ստրուկ, որի կեանքը նաւաճողի սուրբ խնայելով, նրան չնորհել էլ ապրելու իրաւունքը, և այդ բարձր չնորհի զիմաց նա, ստրուկը պարտաւոր էր աշխատել այդ չարքայ աշխատանքի արդիւնքովը մատակարարել իր զինուած տիրոջ, իր կեանքը խնայող բռնաւորի ապրուստը :

Այսպէսով երեւան եկաւ Գերեմարութիւնը և ոչ թէ «Գերեմաճառութիւնը», ինչպէս սպառարական անհոգութեամբ այդ բառը սպրդել էր մեր նախկին յօդածի մէջ, և այս անարդար ու անբնական երեւոյթով ընդհանուր մարդկութիւնը բաժանեց երկու որոշ տարրերի և դատակարգերի, մէկը՝ գերին, հողագուրկ և իրաւագուրկ աշխատողը, որի պարտա-

կանութիւնն էր չարքաշ աշխատանքով հայթայթել իր տիրոջ, աղայի և բռնաւոր նւաճողի առօրեայ ապրուստը . իսկ միւսը նւաճող զինւորականութիւնը, շահագործող ու բռնացող տարւրը, որը կռթնած իր ամենազօր սուրին՝ իր արդար իրաւունքն էր համարում իր նւաճած, յափշտակած, մէկ խօսքով բռնագրաւած հողերը նոյն հողերի նախկին, սակայն այժմ իրաւագուրկ տէրերի ձեռքով մշակելով վայելել նրա արդիւնքը, առանց այդ արդիւնաբերութեան քրտնատանջ աշխատութեան մէջ իր մասը սաք ջուրից պաղը զարկելու : Զէ՞ որ նա իր բաժինը սուրի ուժով էր դնում համայնական սեղանի վրայ . . . :

Ահա այս անիրաւ ու անարդար պայմանների տակ, մարդկային ցեղը, նրա ընդհանուր զանգւածը բացի ա՛յն որ բաժանեց երկու հակադիր և հակառակ դասակարգերի, նաև սուրի բռնութեամբ երեւան եկաւ մի նոր և աւելի զղւելի ու անարդար երեւոյթ, այն որ, այդ դասակարգերից մէկի, աշխատողի և արդիւնաբերողի կատարեալ իրաւագրկումը, որով նա բռնադատւած էր իր ձեռքից յափշտակւած հողի վրայ աշխատելու առանց այդ աշխատութեան արդիւնքը վայելելու իրաւունքով, իսկ զինւորականի, յափշտակող բռնագրաւողի առանձնացումը, որով նա իր իրաւունքն էր համարում զեղիս, ծոյլ ու փարթամ կեանք վարելու համար վայելել հակառակ դասակարգի դառն աշխատութեան արդիւնքը, առանց խղճի ամենաթեթեւ մի խայթ զգալու :

Եւ հողային բռնագրաւումի նախնական շրջանի երեւան գրած այդ անհաւասարութիւնը, համայնական կեանքի խախտում և չեղտուորումը և այդ առթիւ իսկ դասակարգերի ծնունդ ստանալն ու այդ դասակարգերի մէկի իրաւագրկում և միւսի առանձնացումը իլլ իշխող և յափշտակող զինւորական դասակարգին բերեց այն համոզմանը, որ ինքը մի ինչ որ երկնային ու գերբնական կարգադրութեամբ ծնւել է աւելի նպատատւոր և լաւ պայմանների մէջ քան իշխող և ի-

րաւագուրկ դասը, և թէ ինքը երկնային անհասանելի բարձրութիւնից առանձնաշնորհւած է ապրելու և վայելելու առանց աշխատելու, հետեւաբար և իր ապրելու պայմանները թելադրում և ներշնչում են Աստուծոյն իրից, որին խառնելու և մօտենալու իրաւունքը չունէ իրաւագուրկ, ստրուկ դասը : Այսպէս և այս համոզմամբ զինւորական իշխող դասը իր և իր հակառակ դասակարգի դիրքը վերջնականապէս որոշեց երբ նա իր ծնունդ ու գոյութեան արմատը գտաւ ազնւականութեան մէջ և ինքզինքը հռչակեց չաշխատող, սակայն վայելող ազնւական, իսկ հակառակը՝ իբրեւ աշխատող և արտադրող, սակայն չի վայելող գերի :

Այսպէս, հաւասար իրաւունքներով ծնւած և համայնական ընդհանուր սեղանի շուրջը բոլորած մարդկութիւնը տառնակ դարերի գոյութեան պայքարի ընթացքում իր կեանքի և ապրուստի տնտեսական պահանջներին գոհացում տալու համար չեղւելով բնութեան գծած օրինաւոր ճանապարհից, ծնունդ տւեց իրերակարգեր, այնպիսի մի անարդար վրձակի, որի անմիջական ու անխտաւարիկ հետեւանքը պիտի լինէր և կոտ, առանձնաշնորհւած ազնւականութեան երեւան գալը, որը իր ափի մէջ հաւաքելով ժողովուրդի տկար մասից բոլոր շուրջնաժողովուրդը, կամ ամենք բռնագրաւած հողերը, ապօրինի ու անիրաւ կերպով շահագործել սկսեց նոյն այդ հողերի նախկին տէրերի, իսկ այժմ իրաւագուրկ գերիների կամ ճորտերի ձեռքով :

Ասկի է թէ հողերի բռնագրաւումը հին օրերից սկսեց և գործադրւեց ժողովուրդի զմեռած և ամենք զօրաւոր մի մասի կողմից, որը ժամանակի ընթացքում ազնւանալով եւ առանձնացնւում չէ թէ միայն բաւականացաւ իր կատարած նախկին անիրաւութիւններով, այլ նա ջանաց այդ անիրաւութիւնները օրինական հողի վրայ դնելով ու «երկնային» օրէնքներով յաւերճացնելով՝ հողերի բռնագրաւումը և նրա կեդրոնացումը յետագայում կատարել, ներառործել ինչ գնով էլ լինի այդ, որի պարզ օրինակը տալիս է մեզ Փէօդալական գրութիւնը և նրա կատարած բռնագրաւումները :

Այսպէս, երբ սուրի և բիրտ ուժի գորութեամբ մարդկութեան առանձնաշնորհուած մի չնչին մասը, զինուած ազնուականութիւնը, հողը բռնագրաւեց և յափշտակեց համայնքի ձեռքից, նա մտածեց նաև այդ հողի արդիւնաբերութիւնը կեդրոնացնելու և աշխատող դասակարգի սպառման միջնում բաժինը հանելուց յետոյ, նրա աւելցածը սեփականութեան տակ յատկացնել իր գեղի կեանքի շուայ պէտքերին և կամ նոյն աշխատող ու արտադրող դասակարգին ընդմիջտ նուաճւած ու գերի վիճակում պահելու համար: Եւ այս պահանջը առաջացրեց ֆեոդալական հողաբաժանումի և այդ հողերի արդիւնաբերումի հսկողութեան ձեւը, ուր բաբոններ, գութներ, լորդեր և այլն գործի գլուխ անցնելով, ամէն մէկն իր աստիճանի և իրաւատութեան համապատասխան հողամասերի և այդ հողերի վրայ հաստատուած իրաւագութիւն աշխատողներին տիրանալով սկսեցին բացարձակօրէն քամել ժողովուրդը:

Երբ այս ձեւով բռնագրաւուած հողերի արդիւնաբերութիւնը ևս դարձաւ առանձնաշնորհուած դասի սեփականութիւնը, այն ժամանակ երեւան եկաւ այդ արդիւնաբերութեան աւելցած մասի, լորդին կամ դուքսին բաժին մնացած սեփականութեան, փոխանակութեան անհրաժեշտ պահանջը, քանի որ այդ աւելցած արդիւնաբերութիւնը, հում նիւթն իր նախնական վիճակում ընդ միշտ մթերել և կամ պահել աշխատելը լորդի համար փտտեցնել և փճացնել էր նշանակում. հետևաբար այդ հարցը միանալով ժամանակակից կեանքի հետգհետէ բարդացող պահանջներին՝ հաստատեց միջոցով բարդեան և կամ ասեմք, միջազգային փոխանակութեան ձեւը, որով ամէն մէկ կողմն իր պէտքից և սպառման չափից աւելցած ապրանքը կամ նիւթը իր մերձակոր դրացի ցեղի

հետ փոխանակում և նրա փոխարէն առնուած էր այնպիսի նիւթ և կամ ապրանք որը սրկասում էր իր արդիւնաբերական շրջանում և որին ինքը պէտք ունէր կամ իր ապրուստի անմիջական պէտքերը հոգալու, և կամ լորդերի ու ֆեոդալական աստիճանաւորների փարթամ կենցաղավարութեան պահաւը լեցնելու և նրանց հսկայ դղեակները փառաւորապէս զարդարելու համար:

Եւ այս փոխանակութիւնը, որ ժամանակին ծնունդ էր ստացել միայն ժողովուրդների անմիջական պահանջները լեցնելու համար՝ նրանց գլխին դարձաւ պատուհաններից ամենասարսափելին, երբ այդ գործողութիւնը դարձաւ ՇԱՀի ապահով մի աղբիւր որոշ դասակարգի համար և այդ ՇԱՀԸ բարդելու, դիգելու և ձեռքից չտալու համար երեւան եկաւ ԴՐԱՄԸ և այդ դրամի շուրջը կատարուող սոսկալի մրցումը...:

Մենք գիտենք որ հողի և անասունների արդիւնագործութեան հետ զուգընթացաբար առաջանում էր նաև ժամանակակից ինդուստրիան և ճարտարարուեստը, որոնք իրենց զազկեահներով, ձեռքի գործիքներով և չկատարելագործւած արեւստագիտութեամբը կոչուած էին ժողովուրդին տալ ուստելիքից դուրս, նաև նրա կեանքի միւս պէտքերը. ինչպէս հագուստը, ծածկոցը, գէնքերը, տան կահ կարասիք և այդ օրինակ ուրիշ պէտքերը: Եւ այս բոլորի համար հում նիւթ մատակարարելու նպատակաւ երեւան եկաւ վաճառականութիւնը գիւրացնող և չահաւէտ դարձնող ԴՐԱՄԸ:

Արդ, ինչպէս մինչեւ այստեղ տեսանք մարդկային ընկերութիւնը, որ երեւան էր եկել համայնական իրաւունքներով և ապրում էր համայնական հողի վրայ, զրկւելով իր հողից՝ նա դարձաւ գերին և իրաւագութիւն աշխատաւորը ա'յն աննշան դասակարգին, որը հանդամանքների բերմամբ և յենուած իր սուրի և բիրտ ուժի վրայ բռնագրաւել էր հողը, կեդրոնացրել էր նրա արդիւնքը իր ձեռքի մէջ և իբրեւ «ա-

առանձնաշնորհուած ազնուականութիւն» : նա այդ բոլորը վաճառքի էր հանում ու պէս իր սեփականութիւնը՝ իր տնտեսական շահի համար :

Բայց դեռ չարիքը միայն այսչափով չէր լրանում և ոչ էլ ժողովուրդի գերութեան վերջն էր այդ , այլ դրամի երեւումով և փոխանակութեան նոր ձեւով , այսինքն ՇԱՀԻ տեսակէտով սկսուած հում և մշակուած նիւթերի առեւտուրը , հողերի լոնադրաւումների և կեդրոնադրման մի նոր դարաշրջանի բացելով , յեղաշրջեց նաև ինդուստրիայի և ճարտարաւեստի աշխարհի կեդրոնացնելով հողը , նիւթը , արգիւնաբերութիւն և յարակից համայնական հարստութիւնները «առանձնաշնորհուած գոտակարգի» ափի մէջ :

Բռնագրաւուած հողերը արգիւնաբերելու համար , աշխարհիս զանազան մասերի «առանձնաշնորհուած» սեփականատէրերը իրենց տեղական հանգամանքների համաձայն դասաւորելով այդ գործը , որոշ տեղերում հողագուրկ տարրը մնաց ընդ միշտ գերի , ծախուած աշխատաւոր և ճորտ բըռնադրաւորի ձեռքում մինչև վերջ : Իսկ ուրիշ տեղերում էլ նա որոշ չափի ազատութեան հետ ունեցաւ նաև իր սեփական վարելահողը և արօտատեղին , սակայն միշտ ի շահ գըլխաւոր հողատիրոջ՝ բռնագրաւող յորդի կամ գուքսի :

Սակայն ԺԴ և ԺԵ . դարերի միջև երբ բուրգը և մանիֆակթուրայի այլ նիւթերը շնորհիւ սկսուած փոխանակութեան նոր ձեւի , շահաւէտ վաճառականութեան դարձաւ օրուան հրատապ պահանջը , այդ ժամանակ ոչխարի և արջառների գոյութեան իրաւունքը հողի վրայ դարձաւ աւելի անհրաժեշտ և նպաստաւոր լորդի , գուքսի ու հողատէր բարոնի համար քան գիւղացիները և աշխատաւորները , որոնք այդ հողերի վրայ տեղ գրաւելով արդելք սկսեցին դառնային արօտատեղիների սահմանների տարածմանը և ոչխարների ու ընդհանրապէս արջառների շահագործումին :

Չէ՞ որ ոչխարի բուրգը , իւղը , կաշին ևն , կարող էր ծախուել , իսկ մարդինը՝ ոչ :

Եւ այսպէս , այդ ժամանակից սկսուեց մի նոր և սխալէմաթիք սակայն աւելի սոսկայի հալածանք հողատէր լորդերի կողմից հանդէպ հողագուրկներին և մանր հողատէրերին : Եւ այդ հալածանքը այն պարզ նպատակով էր , որ հողի վրայից քշուէին մարդկային բազմութիւնները և նրանց բնակարանները քանդելով հողերը արօտատեղիի վերածել ոչխարների , այծերի , անասունների , արջառների այնպիսի և այնչափ հօտեր , որոնց բուրգը , իւղը , կաշին ևն . արտադրութիւնները որպէս հում նիւթ պիտի ծառայէին մեծ հողատիրոջ սկսած վաճառականութեան համար : Այս հալածանք և այս ձեւի բռնագրաւումը իր աղետաբեր հետեւանքով աւելի ևս չնշուեց մանաւանդ ԺԶ . դարում , երբ հոտմէական կկեղեցու ղէմ սկսուած «Բէֆօրմաիօն»ը առիթ եղաւ որ այդ կրօնքի անունով հաստատուած ֆէոդալական կազմի , կաթսիի կկեղեցու , հզօր Պապերի ահալին քանակութեամբ և անվերջ տարածութեամբ հողերը թագաւոր աւատապետների կողմից բաժանուեցաւ իրենց մերձաւոր և « ֆաւօրի » ազնուականների և աւատականների միջև : Այս վերջինները , ինչպէս վերն ասեցինք , ժողովուրդից և ապա կկեղեցիից յափշտակած հողերը արօտատեղիների վերածելով մեծամեծ շահեր վեր առնելու համար սկսեցին իրենց անթիւ ու անհամար գիւղերն իսկ հիմնայատակելով նրանց բնակիչները գուրս քշել . . . :

Այս էր բռնագրաւուած հողերի վիճակը գրեթէ ամբողջ արեւմտեան ազգութիւնների մէջ մինչև ԺԷ . դարու սկիզբները , մանաւանդ Անգլիայի մէջ :

Միլիոնաւոր ժողովուրդի հողագրկումը և նրանց սրտաքումը իրենց հողերի վրայից և անից առաջացրեց ֆէոդալական կազմի քայքայումը նոյն այդ ժողովուրդի ձեռքով , որոնք միացած միջակ հողատէրերի հետ՝ զանազան ըմբոստ

միջոցներով և յեղափոխութիւններով խորտակեցին ֆէոդալական գերիշխանութիւնը համայն հողի վրայ և նրա տեղ հաստատեցին «ազատ սեփականութիւնը» :

«Ազատ սեփականութիւնը» որ այդ թուականներին Անգլիայի, Ռուսիայի, Շէշիայի և Եւրոպական բոլոր մասերի մէջ ժամանակակից բուրժուաների և վաճառականների շահութեան մի նոր ծրագիրն էր, բաւական մեծ յաջողութիւն ունեցաւ, որով շատ տեղեր նոյն իսկ օրէնքներ հաստատուեց, որոնց զօրութեամբ ֆէոդալական յարաբերութիւն և իրաւունքների թելերը բոլորովին խզուելով կեդրոնականի հետ, նրանց տեղ հաստատուեւ էր գիւղացիների, մանր հողատէրերի և առհասարակ ամբողջ ժողովուրդի ուղղակի տուրքը :

Հողային յափշտակումի այս առերևոյթապէս յետադարձ շարժման գլուխն էր անցած ժամանակակից բուրժուազիան՝ հում նիւթերի և այդ նիւթերից առաջացած արդիւնաբերութեան աւելցածը փոխանակելու և շահագործելու տենչով այլուող գործատէր և վաճառականը, որը խորտակելով ֆէոդալական իրաւունքները, ինքը պիտի անցներ նրա տեղը, «ազատ սեփականութեան» անունն տակ վերակեդրոնացնելու հողերը և իր գործարանների համար հողագուրկներից պատարասելու ընչազուրկ, իրաւագուրկ, մերկ ու անօթի գործաւորների աճադին բանակներ, աժան աշխատող ձեռքեր... :

Եւ այս բոլորի հետեւանքը եղաւ այն, որ այս յափշտակումի և բռնագրաւումի շարունակական մրցութեան ընթացքում համայնական հողը համայնքի ձեռքից յափշտակուելով դարձաւ մի որոշ գրաստակարգի սեփականութիւն և հէնց այդ սեփականատէր գրաստակարգը ևս շնչաւորուելով երեսն երկուց իր ոտորաբաժանումները, որոնք իրենց մէջ անբնական մրցումով աշխատում են իրականացնել Մեծ Մատէրիպիտ՝ Մարքսի մարգարէացած ՀՈՂԱՅԻՆ ԿԵՊՐՈՆԱՅՈՒՄԸ :

Այսպէս, բազմաթիւ դարերի ընթացքում մարդկային շնչերութեան գոյութեան և ապրուստի, մէկ խօսքով նրա տնտեսական և մատէրիալական աշխարհի առանցքը կազմող

հողը՝ սուրի ծայրով յափշտակողների մէջ փոփոխակի շրջաններ կտտարելով այսօր նա դռնոււմ է խոշոր, միջակ և մանր հողատէրերի ձեռքերի մէջ, որոնց մէջ եղած անհաւատարմ պայքարը այժմանից իսկ երաշխաւորում է խոշոր հողատիրոջ, այժմեան կապիտալիստի յաղթութիւնը և հողերի վերջնական կեդրոնացումը նրա, կապիտալիստի ձեռքերի մէջ, մի բան որ պատմական անհրաժեշտութիւն է և անխուսափելի :

Մինչեւ այստեղ, ընդհանրական կեանքի տնտեսական երեւոյթները վերլուծումով ապացուցեցինք թէ՛ բռնագրաւումը գոյութիւն է ունեցել և գործադրուել է շատ հին ժամանակներից, անարգարութեան և անիրաւութեան ծնունդ՝ այժմեան կապիտալիստի նախահայրերի՝ զինուորականութեան, աղանուականութեան, ֆէոդալների, թագաւորների և նոյն իսկ Հռովմէական եկեղեցական կազմի կողմից : Եւ թէ՛ հէնց այդ անիրաւութեամբ, հողագուրկ մասսայի թշուառութեան արգանքից ծնած ընկերվարութիւնն է, որ այսօր գալիս է պահանջել յափշտակուած հողերի վերադարձը իրենց օրինական տէրերին, զրկուած արդիւնաբերողներին, մէկ խօսքով արդի թշուառ, անօթի, մերկանդամ և իր ֆիզիքական ոյժն ու այդ ուժի բնական պաշարը վաճառքի հանող պրօլետարին, գիւղացուն և մշակին :

•

Մինչեւ այստեղ մենք բացատրեցինք թէ ինչպէս հողը համայնքից անցաւ որոշ գրաստակարգի ձեռքը, թէ ինչպէս այդ հողի օրինական տէրերից 95 առ հարիւրը զրկուելով իրենց հողից և քշուելով հէնց այդ հողի վրայից դարձաւ զրկողի և յափշտակողի սարուկը, վարձկան մշակը և արդիւնաբերողը և թէ ինչպէս այդ անարդար բռնագրաւումի սխառեմը ծագելով բռնակալների, զինուորների՝ աղնական և ֆէոդալ կոշտածների միջից, գոյութեան կէտ նպատակը դարձաւ արդի կապիտալիստին, խոշոր հողատիրոջը և թէ հողատիրութիւնն այսօր բաժանուած լինելով երեք անհաւատար կատէկօրիայի, այն է, մեծ, միջակ և վաճի հողատէրերի, միւս կողմը թողնելով հողագուրկների աճադին մի բանակ, ստիպում է ինկերվարութեան հրադարակ գալով վերջ տալ այդ անարդա-

րութեան, կանոնաւորելով հոգերի բաժանումը, նրա արդիւ-
նաբերութիւնը եւ սպառումը :

Եւ այսպիսի մի ձեռնարկը արդարութեան իրականացումն
է, ուրիշ ոչինչ : Պայց թէ ինչպէս պիտի երեւան դայ այդ ի-
րականացումը, և ինչպէս պիտի կատարուի բռնագրաւումը,
յա յափշտակող դասակարգի ձեռքից, այդ է այն գլխաւոր և
կարեւոր կէտը, որի վրայ շատ խակ ու տհաս մտքեր շփոթ-
ւելով ձգնում են ամբաստանել ընկերվարութիւնը, որպէս թէ
նա ծրագրել է արեւան ու բռնութեան ճանապարհով հոգերը
առնել արդի «օրինական» տէրերի ձեռքից և բաժանել զըր-
կաճանքին, ապա է զրկել մէկ դասակարգ յօգուտ մի այլ
դասակարգի :

Այո, ընկերվարութեան նպատակն է հողը համայնակա-
նացնել, աղբայնականացնել և մշակել նրան բոլոր աշխատող
ձեռքերով անխտիր և նրա արդիւնքը որոշ ու արդար սխալ-
մով բաժանել համայնքի մէջ միայն սպառելու եւ ապրելու
մով թէ վաճառքի եւ ծանր համար և այդ նպատակին հաս-
նելու համար, նա չպիտի դիմէ ո՛չ սուրի, ո՛չ արիւնահեղու-
թեան, ո՛չ զրկանքի և ո՛չ էլ որեւէ բռնի ու քաղաքի մի-
ջոցների, այլ էվոլյուցիայի արգանդից ծնանալիք բնական
այն է բնական օրէնքների անդիմադրելի յեղաշրջումներից ա-
ռաջանալիք անխուսափելի յեղափոխութեան, որի սերմերը
թշուառացած մարդկութեան դառն կեանքի սեւ հողի վրայ
ցանուելով անխառն յափշտակողի ձեռքով, ծլում և աճում է
բնաշրջման օրէնքների խնամքով և պիտի պտղաբերէ սիրոյ,
կողակցութեան և հաւատարմութեան աւետարանի՝ ընկերվա-
րութեան ձեռքովը : Բայց մինչ այդ վերջնական յաղթու-
թեան երեւումը, ընկերվարութիւնը բնաշրջման ընթացքի հետ
զուգընթացաբար պիտի կատարէ իր նախնական միտան, իր
պարտականութիւնները հանդէպ զրկւած և անխրաւուած դասի
մասնաւորապէս, իսկ ընդհանուր մարդկութեան ընդհանրա-
պէս :

Ինչպէս շատ ուրիշ յափշտակուած իրաւունքների և բըռ-
նագրաւում ճանապարհի հարստութիւնների, նոյնպէս և հողե-
րի վերադարձի համար, ընկերվարութիւնը բնորոշ է պայ-
քաբեւութեան երկու զօրաւոր միջոցներ, Ա. քաղաքական և Բ.

Ինքուստորիական համագործակցական պայքար զրկւածների
կողմից : Եւ հէնց այդ միջոցներով նա արդէն գործնական հո-
ղի վրայ է զրկել որ նպատակը, իր ծրագիր և դաւանանքը,
և այդ միջոցները նա պիտի գործածէ որպէս գէնք՝ արդի ըն-
կերվարական անարդար և անհաւասար կարգ ու սարքը խոր-
տակելու և յեղաշրջումի, էվոլյուցիայի կատարելիք գերը
փութացնելու համար :

Պայքարի այդ ձեռովն է, որ ընկերվարութիւնը հաւա-
տում է լուծել հողային հարցը և ոչ թէ արեւան ու բռնու-
թեան ճանապարհով :

Բացատրենք թէ ինչպէս :

Մենք վերն ասացինք թէ՛ հողն այսօր գտնուում է երեք
տեսակ հողատէրերի ձեռքում : Ա. Մեծ հողատէր կամ կա-
պիտալիստը, Բ. Միջակ հողատէր կամ իր հողերը վարձա-
կալների ձեռքով մշակողները և Գ. Փոքր հողատէրերը, ու
րոնք իրենց հողը անձամբ մշակելով նրա արդիւնաբերութիւ-
նից հողում են իրենց և իրենց ընտանիքների պէտքը միայն
ատանց նրա գերարտադրութիւնից հարստանալու նպատակով :

Նախ վեր ասենք Մեծ հողատէրը կապիտալիստը : Այս
դասակարգին պատկանող հողատէրերը շնորհիւ իրենց տիրու-
յած անտեսական ահազին ուժին, խոշոր կապիտալին, տի-
րում են հողերի 75 առ հարիւր տոկոսին, այն էլ երկու տե-
սակ, անհատապէս և հաւաքաբար :

Խոշոր հողատէրը կամ կապիտալիստը անհատապէս տէրն
է ներկայանում այն հողերին, որոնք նա կամ ստացել է ժա-
ռանդաբար իր յափշտակող կամ բռնագրաւող պապերից և
կամ իր անձնական կապիտալիստական բացառիկ ճարպիկու-
թեամբ ու շահագործումի միջոցով կարողացել է ձեռք ձգել :
Իսկ հաւաքաբար, կապիտալիստները միացած ընկերութեան
անուամբ երկաթուղիներ տարածելու, հանքեր շահագործելու
և անտառներ անկելու են, խոշոր ձեռնարկների անուամբ
օրինական կարծւած արդի անարդար օրէնքների թելադրու-
թեամբ տիրանում են հողերի ահազին տարածութեան վրայ
և նրանց արդիւնքը զիջում՝ յանուն այդ հաւաքական մարմ-
նի, կազմուած շահագործող ընկերութեան :

Երկու ղեկավարներ ևս, Մեծ հողատիրոջ թէ՛ անհատական ևս թէ՛ հաւաքական տիրապետութիւնը, թէ՛ արդի («սեփականութեան») անարդար օրէնքների հիման վրայ («օրինաւոր») սակայն էապէս անարդար եւ անօրինի է եւ հետեւանք՝ յաւիրչատկութեան, բռնագործութիւնի եւ շահագործութիւնի վատթարագոյն սխառտիւն: Հետեւաբար ընկերվարութիւնը ձգտում է աշխատել իր քաղաքական պայքարի յաղթութեամբ, ժողովուրդի, համայնքի, ազգի եւ ազգերի ձայնովը նրա քննարկում եւ բարձրագոյն կամքովը, ասել է առանց արիւն թափելու եւ օրինական ձեւով Մեծ հողատէրից հետ առնել խոչոր հողամասերը եւ դենը հաւաքական, կողմնակալ աշխատութեան տակ, որի մէջ մաս եւ բաժին պիտի ունենայ նոյն ինքը խոչոր հողատէր, կապիտալիստը, որովհետեւ ընկերվարութիւնը թող չի տալ առանց աշխատելու ապրել:

Ըստ ընկերվարական ծրագիրքին, հանրային կեանքի պետքերը դիւրացնող եւ մատակարարող միջոցները պիտի պատկանին հանրութեան եւ գործաւորներին նրա ձեռքով պարզապէս ապրելու եւ ոչ շահագործելու համար, որով երբ ընկերվարականացած վարչական կազմերը օրինաւոր միջոցներով, այն է երկաթուղային, հանքային ևն. խոչոր ընկերութիւններին իրենց ձեռքում եղած երկաթուղիների, հանքերի եւ անտառների իսկական արժէքի վճարումով կը ժողովրդականացնեն եւ կը համայնականացնեն այդ երկաթուղիները, հանքերը եւ անտառները ևն. այդ ղեկավարում այդ սեփականութիւնների պատրուակով եւ նրանց ստուերի տակ ծածկեալ հարկաւոր իրիւններ էջը հողը ինքնաբերաբար կապիտալիստի, արդի խոչոր հողատիրոջ ձեռքից դուրս գալով սեփականութիւնը իր դառնայ ժողովուրդի, ազգի եւ այս հողերի վրայ սկսելով յաղթելու հողագործութիւն եւ մշակութիւնը ի հաշիւ ընդհանրութեան, բնականաբար հրապարակի վրայից պիտի քաշին անգործների ահագին բանակները եւ այդպիսով խոչոր հողատիրոջ համար պիտի պակասի աժան (եւ նոյն իսկ ձրի աշխատող) վարձկան աշխատող ձեռքեր, խոպան եւ անարդիւն խոյնելով խոչոր հողատիրոջ անհատական հողերը: Այս հողերը եւս կապիտալիստի համար պիտի դառնան մի ծանր եւ

անպէտք բեռ, երբ մէկ կողմից ղրկուած հաւաքական հողերի սեփականատիրութեան իրաւունքից եւ աշխատող վարձկաններից իր սեփական հողի վրայ, միեւնոյն ժամանակ եւ վրայ կը հասնի պրօկրէսիւ տուրքերի ճշդի ծանրութիւնը: Ահա այս ղեկավարում Մեծ հողատէրը ինքը, իր յօժար կամքովը պիտի աշխատի ազատել իր ժառանգած կամ ձեռք ձգած ահագին հողերից, եւ այդ նոյնը որոշ կարգադրութեամբ նրա ձեռքից առնելով կը բարդուի համայնական հողի վրայ եւ այդպէսով հողերը հետզհետէ կը վերադառնան ազգի, ընդհանրութեան ձեռքը:

Կայ եւ մի որոշ պատճառ, որով Մեծ հողատէրը պիտի պարտաւորուի իր հողերը վերադարձնելու համայնքին, այդ՝ ընկերվարութեան ընդունած անտեսական պայքարի կօօպէրատիւ ձեւն է, որի հանդէպ մեծ հողատէրը, կապիտալիստը անգործ պիտի զգայ ինքզինքը իր բուրգի, բանակի, յորհնի եւ կենսական այլ պէտքերի եւ արդիւնաբերութիւնների շահագործումի մասին, որովհետեւ ընկերվարական համայնական արդիւնաբերութիւնը որ երեւան պիտի գայ պարզապէս ՄԱՍԻՆԻՆԻԻ եւ ոչ շահի կամ վաճառքի համար, պիտի վերացնէ մրցումը եւ այդ ձեւով յաւելեալ արժէքը: Մի անգամ որ աներեւութացաւ յաւելեալ արժէքը, այլ ևս այդ արդիւնաբերութիւն եւ նրա միջոցները ինչպէս հողը եւ միջնաները եւ զանազան գործիքները կ'անպէտքանան շահատուկ կապիտալիստի համար եւ սեփականութիւն կը դառնան ընդհանրութեան եւ համայնքին:

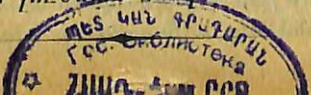
Իսկ երկրորդ դասի, այն է Միջակ հողատէրերի մասին տրուած հողերը ձեռք են բերել պարզապէս խեղճ ու անօգնական աշխատաւորների աշխատութեան յաւելեալ արժէքի բարդումովը, ընկերվարութիւնը եւ ոչ մի ձանձրոյթ չպիտի ունենայ, որովհետեւ այդ՝ ձգտումով կապիտալիստ, սակայն էապէս ղեկավարութեան բանակը քշող տարրը՝ արդի անտեսական պայքարի ընթացքում կ'անուկնելով խոչոր հողատիրոջ կողմից իր հողերը եւս կ'անյայտանան, իսկ հրապարակի վրայ մնացածները եւս պիտի զիջեն եւ խոնարհին ընկերվարական պայքարի առաջ եւ իրենց հողերի հետ միասին պիտի անցնին համայնական բանակի մէջ, քանի որ յաւելեալ արժէք ստեղծող ձեռքեր տրեւս պիտի պակասին եւ ինքը պիտի պարտաւորուի անձամբ աշխատել իր հողի վրայ եւ իր աշխատ-

տութիւնը վեր կառնի այնքան հող, որքան որ իր ֆիզիքա-
կան ուժերը պիտի ներեն, հետեւաբար մնացած անազին տա-
րածութիւնը պիտի մնայ անպէտք և դայ ու բարդութիւն հա-
մայնական հարստութեան, նրա սեփականութեան վրայ:

Գալով երրորդ դասի, այն է մանր հողատէրերի, որոնք
սեփականացնում են հողը այն չափով որ իրենց և իրենց ըն-
տանիքի աշխատութիւնովը կարողանան մշակել և նրա ար-
դիւնքը յատկացնել միայն իրենց անձնական պէտքերին, ա-
ռանց իջնելու մրցումը ասպարէզը, այդպիսիների դէմ ընկեր-
վարութիւնը որեւէ դիմադրական առարկութիւն չի կարող ու-
նենալ, որովհետեւ այդպիսիք արդէն անտեսական անհաւա-
սար պայքարի չնորհւանցել են ընկերվարական բանակի մէջ և
նրանց հողերն արդէն դատուած են հողաբաժանումի այդ ձեւի
մէջ, որի իրականացմանն է ձգտում այսօր ընկերվարութիւնը:

Եւ այսպէս, մենք հաւատում ենք, որ այսպէս կարո-
ղացանք լուսաբանել հողերի բռնադրաման հարցը, ապա-
յուցանել թէ՛ այդ բռնադրամումը կատարուել է մեր պապերի
և նախահայրերի ձեռքով, հին օրերից սկսած, ապօրինի ձեւով
և արեան ու արհաւիրքի ճանապարհով: Իսկ այսօր, զրկւած
մասսան, հողագործիկների բանակը, իր ընկերային իրաւունք-
ների և յարաբերութիւնների օրինական կաղապարումի և ձե-
ւակերպումի արտայայտութեան՝ ընկերվարութեան ձեռքով
աշխատում է օրինաւոր պայքարով այդ բռնադրամում հո-
ղերը վերադարձնել համայնքին, ընդհանրութեանը և մարդ-
կային ընկերութեանը, որի ամէն մէկ անդամը հաւաքական
աշխատանքի մէջ դնելով իր բաժինը, պիտի առնէ և իր վա-
յելումի արդար բաժինը:

Տնտեսական այս հիմնական յեղաշրջումը, հողերի վերա-
դարձը համայնքին, մարդկային զանգւածի ապագայ բարօ-
րութեան հրամայական պահանջն է և ոչ արեւստական, որի
իրագործումը պիտի կատարուի բնաշրջման օրէնքների համա-
ձայն, եթէ նոյնիսկ ամբողջ աշխարհը կապիտալիստների և
մեծ հողատէրերի հետ մնացած՝ անթիւ առասպելներով աշխա-
տէ այլաբանել ընկերվարութեան ձգտումները և յաջա միա-
միտների խեղաթիւրել նրա պաշտպանած թէզը, նրա բմբու-
նումը հողային հարցի լուծման մասին:

ԳԻՆ 3 ԴՆԵԿԱՆ
(ԱՄԵՐԻԿԱ 15 ՍԷՆԹ)

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0202412